

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА**

**на тему:
"Взаємодія влади і громади у процесі реалізації публічної політики"**

*до захисту
магістерської роботи
Ковальчук О.В.
6.12.2023 р.*

Виконав: Студент 2 курсу магістратури заочної форми навчання спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» освітньо-професійної програми «Публічне управління та адміністрування» Ковальчук О.В.

Науковий керівник: доктор наук з державного управління, професор Гонюкова Л.В.

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі немає запозичень із праць інших авторів без відповідних посилань

Студент _____
(підпис)

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри публічної політики від «7» грудня 2023 р., протокол № 10

Завідувач кафедри публічної політики, доктор юридичних наук, доцент
Корчак Наталія Миколаївна

(підпис)

Київ
2023

АНОТАЦІЯ

Ковальчук О.В. Взаємодія влади і громади у процесі реалізації публічної політики. — Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису. Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

Магістерська робота Ковальчука О.В. присвячена дослідженню теоретичних та практичних аспектів взаємодії влади та громади у процесі реалізації публічної політики в Україні. Робота включає аналіз нормативно-правової бази, етапів та інструментів взаємодії, а також розглядає особливості такої взаємодії в умовах воєнного стану. Значну увагу приділено вивченню перспектив розвитку взаємодії між владою та громадою, зокрема через технології залучення громади до процесів прийняття рішень та розробці етичних засад і нормативів такої взаємодії.

Ключові слова: взаємодія влади і громади, публічна політика, реалізація публічної політики, нормативно-правова база, воєнний стан, залучення громади, етичні засади взаємодії.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ І ГРОМАДИ	7
1.1. Поняття публічної політики в контексті взаємодії влади та громади	7
1.2. Суб'єкти реалізації публічної політики та їх взаємодія	11
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	16
2.1. Нормативно-правова база взаємодії між громадою та органами влади у процесі реалізації публічної політики	16
2.2. Етапи та інструменти взаємодії між громадою та органами влади у процесі реалізації публічної політики	22
2.3. Особливості взаємодії між громадою та органами влади у процесі реалізації публічної політики в умовах воєнного стану	32
РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ І ГРОМАДИ У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	43
3.1. Технології залучення громади в процесі прийняття рішень	43
3.2. Етичні засади та нормативи взаємодії між громадою та владою	49
3.3. Сценарії та стратегії оптимізації взаємодії для досягнення громадського консенсусу	57
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ	77

ВСТУП

Публічна політика є ключовим інструментом державного управління, спрямованим на вирішення соціальних, економічних та політичних проблем суспільства. Ефективність публічної політики великою мірою залежить від якості взаємодії між владою та громадою. У контексті глобалізації, політичних змін, соціальної нестабільності та інших викликів, з якими стикається Україна, ця взаємодія набуває особливої актуальності.

Однак, не дивлячись на численні дослідження в області публічної політики та громадської участі, існують певні прогалини в розумінні специфіки, механізмів та особливостей взаємодії між громадою та владою в умовах сучасної України. Низка питань, пов'язаних із роллю громади в процесі прийняття рішень, взаємодією різних суб'єктів публічної політики, а також викликами та перешкодами на шляху ефективної взаємодії, залишається відкритою.

Актуальність дослідження. Проблема взаємодії влади і громади завжди була актуальною для будь-якої демократичної країни, адже саме завдяки ефективній співпраці цих двох компонентів можлива реалізація якісної публічної політики. У сучасних умовах України ця проблема набуває особливого значення. Ситуація в країні, зміни політичного ландшафту, реформи та екстернальні виклики, такі як воєнний стан, роблять співпрацю влади і громади ключовим чинником стабільності та розвитку держави. Тому дослідження взаємодії цих суб'єктів, особливостей їхньої взаємодії в різних умовах є надзвичайно актуальним і важливим.

Мета дослідження. Вивчення теоретичних і практичних аспектів взаємодії влади і громади в процесі реалізації публічної політики в Україні та розробка рекомендацій для оптимізації цього процесу.

Завдання дослідження:

1. Виявити сутність поняття публічної політики в контексті взаємодії влади та громади.
2. Аналізувати суб'єкти реалізації публічної політики та механізми їх взаємодії.
3. Дослідити нормативно-правову базу взаємодії між громадою та органами влади в Україні.
4. Оцінити етапи та інструменти взаємодії між громадою та органами влади у процесі реалізації публічної політики.
5. Визначити особливості взаємодії між громадою та органами влади в умовах воєнного стану в Україні.
6. Розробити рекомендації щодо залучення громади в процесі прийняття рішень, враховуючи етичні засади та нормативи взаємодії.

Об'єкт дослідження. Процес взаємодії влади і громади в контексті реалізації публічної політики.

Предмет дослідження. Механізми, інструменти, етапи та особливості взаємодії між органами влади та громадою під час формування та реалізації публічної політики.

Методи дослідження. Це дослідження ґрунтується на інтегрованому підході, який охоплює як теоретичні, так і емпіричні методи аналізу. Застосування системного, порівняльного та структурного аналізу дозволить провести детальний розгляд взаємодії між урядом та громадою. Наприклад, у роботі використані такі наукові методи: історичний метод для аналізу понять "трансформаційний процес", "постіндустріальне суспільство", "інформаційне суспільство"; порівняльний метод для аналізу розвитку світових та постсоціалістичних країн. В процесі дослідження використовувався діалектичний метод для розуміння реальності, що включає взаємодію теорії і практики, зовнішнього та внутрішнього, об'єктивного та суб'єктивного. Методи аналізу та синтезу застосовувались на всіх етапах дослідження, від аналізу первинних даних та робіт науковців до формулювання висновків та рекомендацій.

Теоретичне значення. Дослідження внесе важливий вклад у розвиток наукових поглядів на взаємодію влади та громади в контексті реалізації публічної політики. Воно дозволить уточнити існуючі поняття та класифікації, а також збагатить теоретичну базу новими концепціями та ідеями. В результаті такого аналізу можуть бути виявлені прогалини в існуючих теоріях та розроблені рекомендації для їх удосконалення.

Практичне значення. Результати дослідження матимуть безпосереднє застосування у сфері публічної політики та управління. Вони можуть служити основою для розробки нових методів залучення громади до процесів прийняття рішень, формування стратегій взаємодії між громадою та владою, а також для оптимізації існуючих практик. Крім того, рекомендації, виведені з дослідження, можуть бути корисними для представників органів влади, громадських об'єднань, експертів та всіх, хто причетний до процесу формування та реалізації публічної політики.

Структура дослідження. Робота складається з вступу, трьох основних розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ І ГРОМАДИ

1.1. Поняття публічної політики в контексті взаємодії влади та громади

Останнім часом в політичній науці ключовим поняттям є "публічна політика" (public policy). Для розуміння цього феномену порівнюють та аналізують два поняття, які в українській мові мають однаковий переклад: "politics" та "policy". "Politics" відноситься до загального сенсу, включаючи плани дій та боротьбу за владу індивідів, груп, бізнесу або уряду, в той час як "публічна політика" описує легітимні, формально ухвалені рішення урядових органів. У західній науковій літературі існують більш традиційні трактування терміну "публічна політика", де сутність часто розглядається як вияв волі держави та мотивація до прийняття та реалізації рішень [7, с.21].

Отже, "публічна політика" передбачає узгодження суспільних інтересів, а не конкуренцію і боротьбу за владу, і це відрізняє її від партійної політики, спрямованої на захоплення і утримання влади. Вона орієнтована на плідну співпрацю між представниками уряду, місцевої влади, членами громадських організацій, експертами та незалежними дослідниками з метою вирішення суспільно-значущих проблем. Термін "публічна політика" використовується для опису поведінки, дій, вибору курсу, практичних дій влади, посадових осіб та процесної реалізації. У наукових дослідженнях "публічна політика" розглядається як здатність описувати, аналізувати та оцінювати політичний процес, його детермінанти та політичні дії [47, с.254].

Давньогрецькі філософи Платон і Аристотель розглядали політику як мистецтво управління спільними справами, керування громадою та державою. У словнику В. Даля, політика визначається як наука про державне управління, наміри государя-імператора, спосіб його дій тощо [56, с.114]. Можна

стверджувати, що політика виникла разом з формуванням держави і існує паралельно з нею. Сьогодні політика є необхідною складовою та передумовою нормального функціонування всього суспільного організму. Отже, поява політики як форми суспільної діяльності обумовлена необхідністю узгодження та підпорядкування приватних (групових) інтересів загальному - суспільному, зокрема з метою збереження єдності і цілісності розширеного суспільства.

Отже, політика може бути розглянута як організаційна, регулятивна і контрольна сфера суспільства, яка спрямована на управління і владу, яку здійснюють як індивіди, так і соціальні групи для задоволення своїх потреб і інтересів. Політика має кілька ключових структурних компонентів [60]:

1. Суспільні інститути. Це організації та структури, які грають ключову роль у політичному процесі. До них входять держава, місцеве самоврядування, громадські організації та політичні партії. Ці інститути визначають правила гри в політиці і забезпечують механізми управління суспільством.

2. Політичні відносини. Це відносини між різними суб'єктами політики. Вони можуть бути розглянуті у різних контекстах, таких як відносини між державою і громадянами, між громадянами, між організаціями та інші. Ці відносини визначаються правовими, соціальними і політичними нормами.

3. Політична свідомість і культура. Це система переконань, цінностей і ідеологій, які впливають на спосіб, яким суспільство сприймає і реагує на політику. Вона може варіюватися в залежності від етнічних, класових і інших факторів, і впливає на політичні вибори та дії громадян.

4. Політична діяльність. Це різні форми активності, які спрямовані на вплив на політичний процес. Вона може бути професійною (політичниками), аматорською (громадяни), колективно-індивідуальною (групи), а також пов'язаною з політичними партіями та громадськими організаціями [60].

Всі ці компоненти взаємодіють і формують політичну систему суспільства, яка визначає, як приймаються та виконуються рішення для спільного блага і забезпечення стабільності та розвитку держави.

Так, типологія політики може бути проведена на різних рівнях та з різних поглядів. Деякі способи класифікації політики наведено в таблиці 1.1

Таблиця 1.1

Класифікація політики

Критерій класифікації	Типи політики
За сферою суспільного життя	
Економічна політика	Економічні аспекти, такі як податки, бюджет, регулювання ринків і торгівля.
Національна політика	Внутрішні справи та управління країною та громадянами.
Екологічна політика	Збереження навколишнього середовища та природних ресурсів.
Військова політика	Оборонна та військова стратегія країни.
Соціальна політика	Покращення соціального добробуту і підтримка потреб населення.
Науково-технічна політика	Наукові дослідження, технологічний розвиток та інновації.
Культурна політика	Культурний спадок, освіта та мистецтво.
Демографічна політика	Питання населення, такі як демографічний ріст і міграція.
За об'єктом впливу	
Внутрішня політика	Внутрішні справи та внутрішні відносини в державі.
Зовнішня політика	Відносини з іншими країнами та міжнародними організаціями.
Світова політика	Глобальні питання та відносини між країнами у світовому контексті.
За суб'єктом впливу	
Державна політика	Організована та впроваджується владними органами та державними інституціями.
Партійна політика	Діяльність політичних партій і їхніх лідерів.
Профспілкова політика	Захист інтересів працівників, здійснюється професійними асоціаціями і профспілками.
За метою діяльності	

Політика нейтралітету	Збереження нейтральності та відсутність втручання у конфлікти.
Політика національного примирення	Врегулювання конфліктів та підтримка миру внаслідок національного злагодження.
"Відкриті двері"	Розширення відносин та співпраця.
"Великий стрибок"	Стрімкий розвиток та модернізація.
"Прорив"	Зміна та перевершення існуючих структур.
"Компроміси"	Співробітництво та пошук компромісів у рішеннях.

Джерело: [69]

Політика виконує ряд важливих функцій:

1. Управлінська функція: розробка стратегій і напрямків розвитку суспільства, включаючи економічний, соціальний і культурний аспекти.
2. Прогностична функція: аналіз і визначення можливих перспектив розвитку суспільства, включаючи створення моделей для прогнозування майбутніх станів політичної системи та суспільства в цілому.
3. Ідеологічна функція: формування і розробка ідеалів та цінностей суспільства, включаючи політичні та соціальні цінності, які визначають спрямування суспільства.
4. Виховна функція: соціалізація індивідів, що означає їхню активну участь у політичному житті та виховання як активних громадян.
5. Мобілізаційно-організаційна функція: мобілізація різних ресурсів - матеріальних, людських і інших, для досягнення суспільних цілей та завдань.
6. Інтеграційна функція: об'єднання різних груп суспільства навколо спільних ідей, інтересів та цінностей для досягнення єдності та співпраці.
7. Інноваційна функція: творче переосмислення політичної діяльності і розробка нових підходів, методів і форм соціальної організації життя [6].

Ці функції політики спільно допомагають керувати суспільством, формувати інституції і визначати спрямування розвитку для досягнення спільних цілей і ідеалів.

Існують різні концепції політики, які допомагають пояснити її сутність:

1. Теологічна концепція: в цій концепції політику розглядають як божественно визначену, де Бог є джерелом і регулятором, а людина має служити виконавцем Божої волі і не повинна втручатися в політичний процес.

2. Натуралістична концепція: ця концепція ставить природні чинники розвитку політики на передній план, такі як природне середовище, географічне положення, клімат і т. д. Вона включає географічні, біологічні і психологічні концепції. Географічні концепції вважають, що умови визначають форму держави, біологічні концепції засновані на фізіологічних та генетичних аспектах, а психологічні концепції враховують психологічні якості людей.

3. Соціальні концепції: ці концепції розглядають походження та розвиток політики через соціальні фактори. Вони можуть бути економічними, юридичними або освітніми. Економічні концепції вважають, що економічні відносини є визначальними для політичного розвитку, юридичні концепції покладають акцент на правові норми, а освітні концепції враховують вплив рівня освіти та професіоналізму населення [8].

У підсумку, політика завжди обумовлена суб'єктивними та об'єктивними факторами, і включає різні концепції та підходи для пояснення своєї природи. Суб'єкти політики - це активні особи, групи і організації, які діють з урахуванням своїх інтересів та використовують політичні засоби для досягнення своїх цілей. Об'єкти політики - це індивіди, соціальні групи, а також соціальні явища і процеси, які стають об'єктом впливу політичних суб'єктів.

1.2. Суб'єкти реалізації публічної політики та їх взаємодія

У загальному розумінні суб'єкти - це особи або групи осіб, які виконують конкретну практичну або пізнавальну діяльність. З точки зору політики та

публічного управління, суб'єктами можуть бути громадяни, суспільні верстви, інституції та організації, які приймають активну участь у реалізації політики.

У контексті публічного управління, учасники політики класифікуються на два головні типи: основні та похідні. Основні учасники політики охоплюють різноманітні групи населення, включаючи народ, громадянське суспільство, етнічні та соціальні спільноти, а також місцеві громади. Ці групи становлять фундамент політичних процесів. Похідні суб'єкти політики, що виникають із основних учасників, включають різні організації, організовані групи або індивідуальних діячів, котрі активно втручаються у процеси реалізації політичних рішень. Ці похідні суб'єкти поділяються на різні категорії, залежно від їх характеру та ролей [5, с.125].

Спочатку давайте розглянемо основних учасників процесу формування політики в сфері публічного управління.

Першу групу таких учасників складають органи державної влади, які є головними творцями політики. Ця категорія включає в себе Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, а також різні міністерства та центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом [17].

Друга група основних учасників у процесі формування політики в публічному управлінні - це політичні партії. Політичні партії беруть участь у формуванні політики, впливаючи на главу держави, керівників його апарату, депутатів парламенту, членів уряду та керівників апарату уряду. Їх вплив здійснюється через такі механізми, як:

- Членство глави держави в політичній партії.
- Представництво політичних партій в парламенті, уряді та апараті глави держави.
- Неформальні зв'язки та відносини з цими посадовцями [17].

Третю групу основних учасників у формуванні політики в сфері публічного управління складають бізнесові групи тиску. Це організовані бізнес-групи, які активно намагаються впливати на органи державної влади, з

метою прийняття або відхилення рішень, що відповідають їхнім цілям та інтересам. На відміну від політичних партій, групи тиску, по-перше, представляють досить обмежені суспільні верстви, по-друге, не мають загальної політичної програми, і по-третє, не вступають у безпосередню конкуренцію за владу, а замість цього впливають на владні структури із-за їх меж [17].

Групи тиску використовують різні механізми для впливу:

1. Фінансування політичних партій, політичних та громадських діячів.
2. Неформальні зв'язки з главою держави, керівниками його апарату, депутатами парламенту, членами уряду та керівниками його апарату.
3. Вплив на громадську думку через мас-медіа, які перебувають під їхнім контролем [17].

Четверта група основних учасників у формуванні політики в публічному управлінні - це місцеві ради. Закон України "Про засади державної регіональної політики" визначає роль місцевих рад у виробленні державної політики, зокрема, розробку регіональних стратегій розвитку на рівні областей, які затверджуються відповідними обласними радами [22].

На практиці, ці регіональні стратегії спільно визначають напрямки політики у різних галузях та сферах життя на регіональному рівні. Таким чином, державна політика повинна узгоджуватися з відповідною регіональною політикою, і це узгодження є механізмом, яким обласні ради впливають на формування державної політики.

Стаття 16 цього закону [22] також визначає, що місцеві ради можуть розробляти та затверджувати стратегії розвитку міст з урахуванням Державної стратегії регіонального розвитку України. Засновуючись на цих стратегіях, місцеві ради надсилають пропозиції до обласних рад щодо врахування інтересів місцевих громад під час розроблення регіональних стратегій розвитку і, таким чином, впливають на формування державної політики.

П'ята група основних учасників у формуванні політики в сфері публічного управління - це громадяни, які об'єднуються в різних громадських об'єднаннях, а також окремі громадяни. Існують дві основні форми участі цих суб'єктів у виробленні політики: владно-громадські консультації і активна участь громадськості [17].

Давайте розглянемо основні суб'єкти, які впроваджують політику в сфері публічного управління, і виділимо їх у групи [1]:

1. Центральні органи виконавчої влади: згідно з Законом України "Про центральні органи виконавчої влади" [23], ці органи виконавчої влади відіграють ключову роль у реалізації державної політики. До них належать державні служби, державні агентства, державні інспекції.

2. Місцеві державні адміністрації: ці органи здійснюють виконання державної політики на місцевому рівні.

3. Виконавчі комітети сільських, селищних, міських рад: згідно з Законом України "Про місцеве самоврядування в Україні" [28], вони не лише виконують делеговані їм повноваження органів виконавчої влади, але також організовують виконання програм розвитку місцевих громад та здійснюють інші завдання, пов'язані з впровадженням політики на місцевому рівні.

4. Бізнесові структури: ці суб'єкти беруть участь у реалізації політики спільно з органами державної влади та місцевого самоврядування, наприклад, через державно-приватне партнерство або участь у державних закупівлях відповідно до законів України.

5. Організації громадянського суспільства: ці організації можуть виконувати певні завдання у впровадженні політики в публічному управлінні на замовлення органів державної влади та місцевого самоврядування через укладання відповідних договорів. Це може включати надання соціальних послуг, що регулюються Законом України "Про соціальні послуги" [24], або волонтерську діяльність, що регулюється Законом України "Про волонтерську діяльність"[37].

У цьому контексті об'єктами політики в публічному управлінні є різні сфери людської діяльності, такі як політична, економічна, соціальна, культурна, духовна, державно-управлінська та інші, на які спрямовані впливи з боку суб'єктів політики.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

2.1. Нормативно-правова база взаємодії між громадою та органами влади у процесі реалізації публічної політики

У контексті взаємодії між урядовими інституціями та органами громадянського суспільства, ключовим аспектом є врахування різноманітних потреб і інтересів населення, які охоплюють як духовні, так і матеріальні аспекти. Ефективна комунікація між громадянами (представленими через інститути громадянського суспільства) та державними структурами є ключовою для задоволення цих потреб. В умовах правової держави важливим є наявність двостороннього зв'язку між державою та громадськістю, оскільки владні структури повинні відгукуватися на звернення громадян, впроваджувати відповідне законодавство та забезпечувати його дотримання. Відповідальність уряду полягає у створенні умов для захисту прав громадян і формуванні сприятливого правового середовища для діяльності громадських інститутів. Не менш важливим є й те, що демократичний підхід до управління, відповідно до європейських політичних та культурних стандартів, передбачає розробку ефективної системи комунікації, яка забезпечує взаємодію між усіма рівнями державної влади та різними елементами громадянського суспільства [12].

Як сказав О. Дніпров, це особливо важливо для виконавчої влади, оскільки вона є найбільш масштабною гілкою державної влади і має значні повноваження щодо захисту прав, свобод і законних інтересів громадян [18, с.138].

Зокрема, це пояснює велике значення поняття "громадянське суспільство" у міжнародному та національному законодавстві, а також

створення в Україні нормативно-правових актів, які регулюють взаємодію органів влади з інститутами громадянського суспільства. Серед таких актів важливе місце займають Конституція України, Закон України "Про центральні органи виконавчої влади" [23], Закон України "Про місцеве самоврядування", Закон України "Про доступ до публічної інформації"[37] та Закон України "Про звернення громадян" [52].

Конституція України — це основний закон країни, який визначає правові основи життя держави, зокрема і засади формування публічної політики та роль громади у цьому процесі [37].

- Важливо підкреслити, що Конституція гарантує участь громадян у керуванні справами держави, як безпосередньо, так і через представників. Це підтверджується в статті 38 [37], де зазначено, що громадяни мають право на участь у державному управлінні, у формуванні та реалізації державної політики.

- Також Конституція в статті 69 [37] наголошує на тому, що найвищим проявом волі народу є референдум. Тобто, у питаннях основних змін до структури чи політики держави, громадяни можуть безпосередньо висловлювати своє ставлення.

Зокрема, Закон України "Про державну службу" [37] встановлює принцип відкритості інформації про діяльність державних службовців у межах закону і передбачає можливість залучення представників інститутів громадянського суспільства з правом дорадчого голосу до роботи Комісії з питань вищого корпусу державної служби. З іншого боку, Закон України "Про правовий режим воєнного стану" [26] вимагає від громадських об'єднань і громадян підтримувати діяльність військового командування та військових адміністрацій. Отже, взаємодія органів державної влади з інститутами громадянського суспільства завжди відбувається в рамках закону і правового середовища.

Згідно зі статтею 140 Конституції України [37], місцеве самоврядування є правом територіальної громади, яка складається з жителів села або з

добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища або міста. Ця територіальна громада має право самостійно вирішувати питання місцевого значення, але в межах, встановлених Конституцією та законами України.

Територіальна громада може здійснювати місцеве самоврядування як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування, такі як сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи.

Крім того, стаття 140 Конституції [37] передбачає можливість створення різних органів самоорганізації населення на рівні сіл, селищ і міст за ініціативою їхніх жителів. Ці органи самоорганізації можуть бути наділені частиною власної компетенції, фінансових ресурсів та майна для забезпечення місцевого самоврядування на цьому рівні.

Стаття 146 Конституції України [37] визначає, що всі інші питання, пов'язані з організацією місцевого самоврядування, формуванням, функціонуванням і відповідальністю органів місцевого самоврядування, встановлюються законом.

В Україні, систему місцевого самоврядування, її основні принципи, організацію, діяльність, а також правовий статус та обов'язки органів і чиновників місцевого управління регламентує Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні", прийнятий 21 травня 1997 року під номером 280/97-ВР (надалі - Закон № 280) [28].

Згідно зі статтею 1 Закону №280 [28]

- Територіальна громада представляє собою колектив людей, що мешкають на конкретній території. Ця територія може бути незалежною адміністративно-територіальною одиницею, такою як село, селище чи місто. Альтернативно, територіальна громада може утворюватися шляхом добровільного об'єднання населення декількох населених пунктів, таких як села, селища або міста, під управлінням одного адміністративного центру.

- Місцевий референдум - це метод прийняття рішень територіальною громадою з питань, які входять у сферу місцевого самоврядування, шляхом безпосереднього голосування.

- Загальні збори - це зібрання всіх жителів або частини жителів села (сіл), селища або міста з метою вирішення питань місцевого значення.

Згідно зі статтею 2 Закону №280 [28], місцеве самоврядування в Україні - це гарантоване право і реальна можливість для територіальних громад, які складаються з жителів сіл або є добровільним об'єднанням жителів кількох сіл, селищ або міст, самостійно або через відповідальних органів та посадових осіб місцевого самоврядування приймати рішення з питань місцевого значення в межах Конституції та законів України.

Згідно з частиною 2 цієї ж статті Закону №280 [28], місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ та міст, як безпосередньо, так і через їхні сільські, селищні, міські ради і відповідні виконавчі органи, а також за допомогою районних і обласних рад, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ і міст.

Статтею 3 Закону № 280 [28] визначено громадянське право громадян на участь у місцевому самоврядуванні наступним чином:

1. Громадяни України можуть здійснювати своє право на участь у місцевому самоврядуванні, враховуючи їхню належність до відповідних територіальних громад.

2. Законодавство забороняє будь-які види дискримінації стосовно права громадян України брати участь у місцевому самоврядуванні на основі расової приналежності, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного чи соціального походження, матеріального статусу, часу проживання у відповідному регіоні, мовних чи інших характеристик.

Стаття 5 Закону № 280 [28] включає до системи місцевого самоврядування наступні складові:

1. Територіальну громаду.

2. Сільські, селищні, міські ради.
3. Сільських, селищних, міських голів.
4. Виконавчі органи сільської, селищної, міської ради.
5. Районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ і міст.
6. Органи самоорганізації населення.

Відповідно до частини 1 статті 6 Закону №280 [28], головним інституційним суб'єктом місцевого самоврядування і ключовим носієм його завдань та повноважень є територіальна громада села, селища або міста.

Кодекс гідної практики участі громадян у формуванні рішень включає такі основоположні засади:

- Активне залучення громадськості, коли мінімум та ставлення різних представників громадських об'єднань та інших зацікавлених осіб відображаються через ці об'єднання для впливу на політичні рішення.
- Створення атмосфери довіри, де існує відкрита та чесна комунікація між політичними структурами та суспільством.
- Забезпечення відкритості та відповідальності як зі сторони громадських об'єднань, так і з боку урядових організацій на протязі всього процесу.
- Гарантування автономності громадських об'єднань, визнаючи їх як самостійні суб'єкти з власними цілями, виборами та діями [31].

Ці принципи стають основою дієвої співпраці між згаданими інституціями, забезпечуючи прозорість в партнерських відносинах між ними. Для активної участі важливим є доступ до інформації. Владні структури повинні інформувати суспільство про хід розробки, види документів для прийняття, а також супутню діяльність. Громадяни мають право бути в курсі всіх етапів формування політики. Для цього можна використовувати:

- Отримання вчасної і точної інформації про хід роботи, наміти документів, матеріалів, що допомагають прийняти рішення;
- Публікування наукових аналізів, щоб краще зрозуміти проблему та розробити шляхи її розв'язання;

- Документи, які відповідають на поширені запитання, доступні в Інтернеті або інших джерелах;
- Офіційні веб-сайти державних органів, де можна знайти ключові документи та інформацію про публічні ініціативи, іноді з можливістю відстеження дій державних органів;
- Електронні сповіщення про наступні етапи участі;
- Інформаційні кампанії, що стимулюють активність громадян;
- Онлайн-трансляції засідань та обговорень, дозволяючи громадськості бути в курсі подій в реальному часі [45].

Різноманіття доступних способів отримання інформації відкриває широкі можливості для залучення громадян до активної ролі в громадському житті та обговорення важливих питань. Ці методи сприяють застосуванню принципу субсидіарності, який акцентує на особистій відповідальності в процесі прийняття рішень. На міжнародному та особливо європейському рівнях, право кожного індивідуума на активну участь у громадському вирішенні питань є чітко визначеним і безперешкодним. Всі особи, як окремо, так і в групах, мають можливість вносити свій внесок у розробку політичних та законодавчих ініціатив [36].

Вивчаючи практики країн Європи, ми бачимо різні форми взаємодії громадян з владою. Однією з форм є співпраця недержавних організацій (НГО) з владними структурами у вирішенні громадських завдань на засадах партнерства. Також важливою є роль інформування громадськості про майбутні ініціативи та методи їх реалізації. Громадяни мають можливість активно впливати на рішення, вносячи власні пропозиції через такі інструменти, як громадський бюджет, який може бути використаний для різноманітних проектів, від реконструкції дитячих майданчиків до створення велосипедних доріжок чи зелених зон у житлових районах. Відгуки від органів влади на такі пропозиції є важливим показником їхньої відкритості та готовності до розгляду ідей від громадян.

2.2. Етапи та інструменти взаємодії між громадою та органами влади у процесі реалізації публічної політики

Ураховуючи особливості системи місцевого управління, яка спрямована на ефективне представництво та врахування інтересів громадян, розвиток територій має базуватися на конструктивній співпраці чотирьох основних структур:

1. Представників громадян, які є відомими членами конкретних громад.
2. Організацій громадянського суспільства, що мають завдання захищати і висувати інтереси певних груп громадян.
3. Органів місцевого самоврядування та їх виконавчих органів, які володіють повноваженнями для забезпечення інтересів територіальних громад.
4. Місцевих органів виконавчої влади, які відповідають за забезпечення балансу між інтересами національного та місцевого рівнів [46].

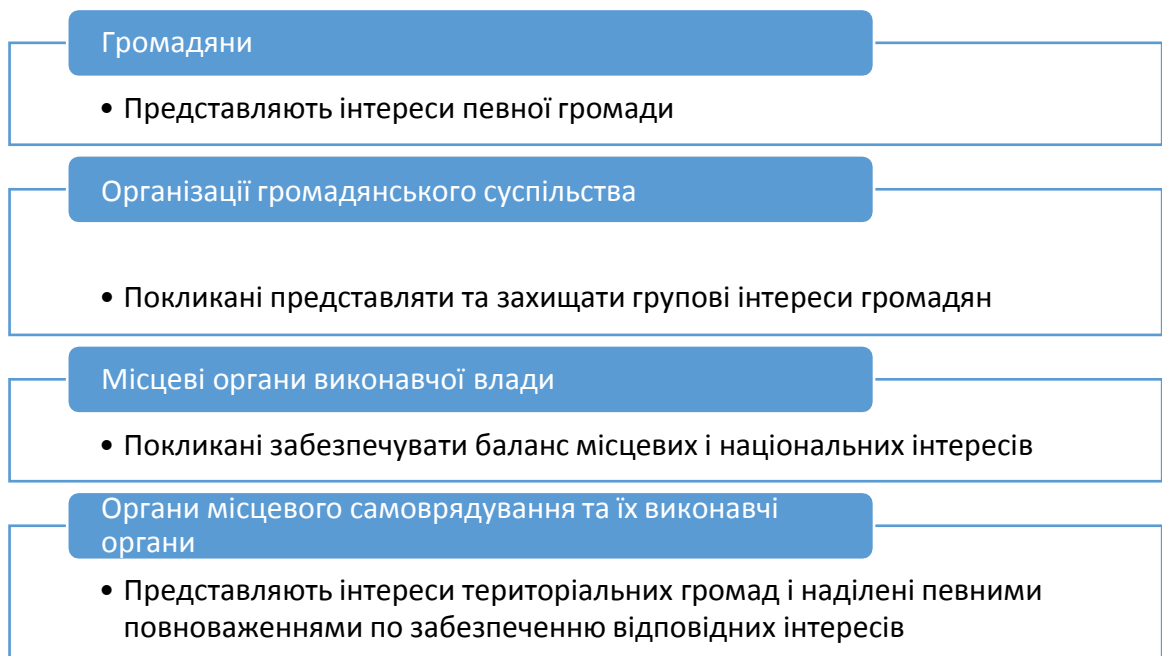

Рис. 2.1 Ланки співпраці на місцевому рівні [70]

Управління на рівні місцевих громад передбачає оперативне вирішення місцевих проблем і врахування потреб та інтересів кожної територіальної громади. Недержавні організації відіграють ключову роль у підтримці демократичного розвитку та захисті прав людини на місцевому рівні. У демократичних системах рішення зазвичай приймаються представниками, обраними громадянами, а виконавча влада забезпечує їх реалізацію.

На місцевому рівні для ефективного використання ресурсів критично важливим є дотримання принципів доброго управління у процесі прийняття рішень. Опираючись на кращі європейські практики, в управлінні територіями особлива увага приділяється залученню громадян до розробки місцевої політики не тільки через вибори представників, але й через різноманітні методи безпосередньої участі. Громадські організації тут відіграють вирішальну роль, надаючи експертну допомогу у формулюванні політик і збираючи місцеві інтереси та потреби. Це робить їх основним засобом залучення громадян до процесу ухвалення рішень [57].

Важливо враховувати, що законодавство встановлює різний підхід до повноважень органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади. Місцеві органи виконавчої влади діють відповідно до принципу "Дозволено те, що прямо передбачено законом", тобто вони мають дотримуватися конкретних вимог закону щодо своєї діяльності.

У випадку органів місцевого самоврядування застосовується принцип "Дозволено те, що не заборонено законом". Це означає, що, окрім того, що прямо передбачено законом, органи самоврядування можуть використовувати інші інструменти, які допомагають максимально залучити громаду до процесу прийняття важливих рішень [72].

Отже, місцеві органи самоврядування мають більшу гнучкість і можливість застосовувати різноманітні підходи до співпраці з громадськістю, поки це не суперечить законодавству.

Місцеве управління в Україні базується на фундаментальних принципах, як-от демократія, дотримання законів, відкритість, колективний підхід,

гармонізація інтересів на місцевому та державному рівнях, виборчість, а також самостійність у правових, організаційних та фінансових питаннях, і захист прав територіальних спільнот через суд.

Робота місцевих державних адміністрацій теж має ґрунтуватися на ключових принципах, включно з відповідальністю перед громадою і державою, пріоритетністю верховенства права, повагою до прав людини, прозорістю, а також забезпеченням рівноваги між інтересами на місцевому та державному рівнях [48, с.87].

Як органи місцевого самоврядування, так і місцеві виконавчі структури зобов'язані співпрацювати не лише один з одним, але й з громадськістю, включаючи неурядові організації, для досягнення найкращих результатів у задоволенні та захисті інтересів громад.

Розробка політики включає ухвалення одного або кількох політичних рішень, націлених на вирішення певних місцевих проблем. Цей процес охоплює відповіді на важливі запитання, які сприяють досягненню бажаної ефективності цієї політики.

Учинення ефективної політики та процес прийняття рішень включають кілька послідовних етапів, які допомагають ретельно та об'єктивно підходити до вирішення проблеми. Ці етапи утворюють так званий "Політичний цикл", що є аналітичним інструментом, активно використовуваним у демократичних країнах (рис. 2.2).

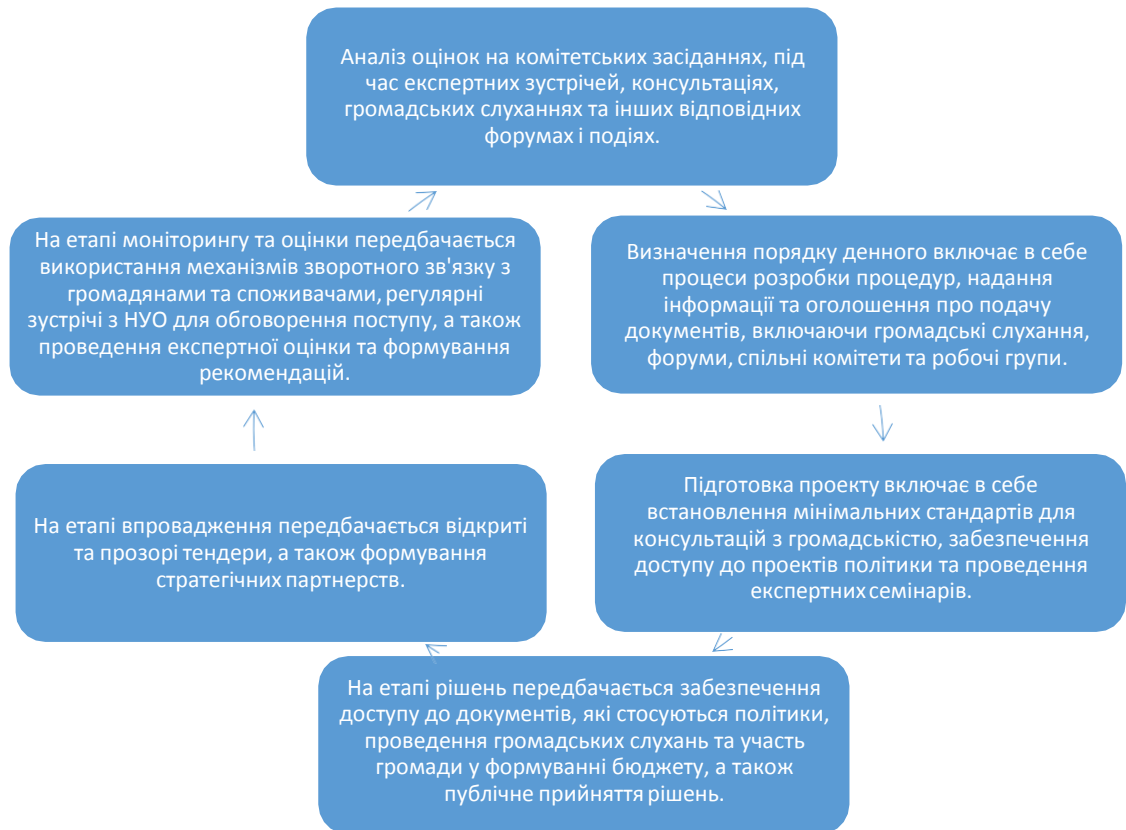

Рис. 2.2 Цикл політики та його основні етапи [50]

При формуванні політичних рішень слід активно використовувати інноваційні та творчі підходи. Це означає, що можливо необхідно шукати нові способи вирішення проблем, зокрема, змінювати спосіб надання послуг. Люди, які стикаються з цими змінами, повинні мати можливість висловити свої погляди та обговорити, як ці зміни вплинуть на них. Неурядові організації (НУО) можуть представити докази можливого впливу змін у наданні послуг і запропонувати інноваційні методи вирішення проблем. Важливо також забезпечити взаємодію та узгодженість між різними політичними рішеннями, щоб вони не суперечили одне одному і сприяли досягненню загальних цілей політики [61]. НУО, які працюють з різними групами, на які може вплинути політика, повинні провести дискусії щодо можливого негативного та позитивного впливу запропонованих політичних рішень. Крім того, всі політичні рішення повинні базуватися на наявних знаннях і досвіді. Якщо розуміння проблеми неповним, це може призвести до неправильного реагування. Тому важливо використовувати знання та досвід НУО в аналізі

проблеми та обговоренні політики. Обмін досвідом також може сприяти інноваціям, особливо в ситуаціях, коли знання та погляди НУО можуть допомогти в розумінні проблеми та ставити під сумнів припущення про те, як політика буде працювати на практиці.

Політичні рішення мають бути розроблені з оглядом на довготривалу перспективу та мають бути адаптовані для ефективного використання на практиці. Необхідно створювати рішення, що враховують можливі різноманітні ситуації, які можуть виникати під час реалізації політики. Неурядові організації можуть зробити значний внесок у цей процес, оцінюючи різні альтернативи політичних рішень на основі своїх досвіду та знань [66].

Політичні рішення повинні ґрунтуватися на перевірених даних та фактах. Вивчення потреб та специфік цільових груп, на які буде впливати політика, є ключовим, у тому числі й ідентифікація потенційних ризиків для цих груп. Неурядові організації можуть забезпечити важливу інформацію, засновану на їхньому досвіді роботи з цільовими аудиторіями та місцевими громадами, включаючи статистику та аналіз конкретних ситуацій.

Регулярний перегляд та оцінка політичних рішень і їх впровадження також є важливими. Це дозволяє адаптувати політику у разі невдачі чи негативних наслідків. Неурядові організації грають ключову роль у цьому процесі, беручи участь у оцінці та перегляді політики, залучаючи до цього процесу своїх членів та відповідні групи. Вони можуть виступати в ролі незалежних моніторів, інформуючи місцеву владу про можливі негативні наслідки або зловживання в ході реалізації політики. Регулярний перегляд та оцінка є критично важливими для удосконалення політичних рішень, особливо в контексті необхідності зміни розподілу ресурсів [66].

Для забезпечення успішної участі громадськості у процесі формування політики, Кодекс кращих практик громадської участі у прийнятті рішень, розроблений Радою Європи, встановлює різні рівні залучення, які мають використовуватися як органами влади, включаючи місцеві органи, так і організаціями громадянського суспільства (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Рівні залучення

Рівень	Зміст	Етапи циклу політики	Що включає?
Інформування	Відкритий і вільний доступ до необхідної, повної та вчасно наданої інформації	Важливе на всіх етапах циклу політики	Інформування про процеси прийняття рішень органами місцевої влади, документи, що стосуються розробки політики, документи, що стосуються проектів рішень, документи та стенограми консультацій, інших публічних заходів, постійне висвітлення інформації на веб-сайтах залучених суб'єктів.
Консультації	Широке обговорення представниками органів місцевої влади та організаціями громадянського суспільства різних способів вирішення конкретної проблеми політики	Важливі на всіх етапах циклу політики	Консультації, які включають проведення громадських слухань і круглих столів за участі суб'єктів прийняття рішень з метою визначення актуальних питань і збору пропозицій, проведення експертних семінарів і зустрічей з метою підготовки експертних рекомендацій щодо вирішення проблеми, проведення сесій або комітетських зустрічей із можливістю для громадськості висловити свої позиції, організацію публічних заходів, конференцій, форумів і семінарів з метою інформування та обговорення результатів упровадження політики за участі організацій громадянського суспільства та громадян.
Діалог	Двостороння комунікація між органами влади та організаціями громадянського суспільства і громадянами	Важливий на етапах формування порядку денного, розробки та перегляду політики	Діалог, який включає проведення регулярних зустрічей для обміну думками, а також спеціалізованих зустрічей щодо конкретних питань, надання відгуків на проведені зустрічі як з боку органів влади, так і з боку організацій громадянського суспільства.

Партнерство	Діалог+співпраця, який будується навколо специфічного питання політичного розвитку та включає в себе вироблення спільних рекомендацій, проектів нормативних рішень, політичних ініціатив	Важливий на етапах формування порядку денного, розробки та перегляду політики	Партнерство, яке передбачає залучення організацій громадянського суспільства на етапі розробки політики або виконання рішення, організації громадянського суспільства повинні мати право залишатися незалежними і можуть організовувати кампанії, пов'язані із відповідним питанням політики, можливість прийняття спільних рішень, наприклад, при формуванні місцевих бюджетів.
-------------	--	---	--

Джерело: [69]

Згідно з Законом №280, існують різні інструменти місцевої демократії, включаючи [28]:

1. Місцевий референдум (стаття 7 Закону № 280).
2. Загальні збори громадян (стаття 8 Закону № 280).
3. Місцеві ініціативи (стаття 9 Закону № 280).
4. Громадські слухання (стаття 13 Закону № 280)

Додатково до інструментів місцевої демократії, які визначені в Законі №280, важливо враховувати положення цього закону, що стосуються поняття та порядку державної реєстрації статутів територіальних громад (стаття 19 Закону №280). Це важливо, оскільки багато місцевих нормативних актів, таких як положення і правила, що регулюють використання інструментів місцевої демократії, включені до статуту відповідної територіальної громади.

Крім того, існують інші інструменти місцевої демократії, які не є безпосередньо передбаченими Законом №280 [28]. Наприклад, громадський бюджет (бюджет участі), консультації з громадськістю (включаючи електронні консультації), утворення громадських рад та інших консультативних органів при органах місцевого самоврядування та інші інструменти.

Крім того, електронні петиції до органів місцевого самоврядування також можна вважати інструментом місцевої демократії, і їх порядок подання та

розгляду регулюється Законом України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР «Про звернення громадян» (далі – Закон №393) [67].

Місцевий референдум є методом, за допомогою якого жителі місцевої громади мають можливість приймати рішення щодо законодавчих актів та інших ключових питань громадського інтересу через процес голосування. Цей процес організовується і контролюється самими територіальними громадами, які також відповідають за реалізацію вирішених на референдумі питань. Місцеві референдуми служать як інструмент прямої демократії на локальному рівні, де жителі територіальних громад безпосередньо здійснюють публічну владу в межах своїх адміністративно-територіальних одиниць. Це забезпечує громадам можливість активно впливати на вирішення місцевих проблем та участь у місцевому самоврядуванні. Закон України "Про всеукраїнський референдум" [25], прийнятий у 1991 році, вже застарів. Нині актуально створити нову версію цього закону, яка б узгоджувала положення щодо референдуму з законодавством про вибори і враховувала сучасні реалії місцевого розвитку. Це дозволить зробити місцевий референдум ефективним механізмом впливу громадян на процес прийняття рішень [68].

Наразі існує ключова проблематика щодо обов'язковості виконання рішень, ухвалених на місцевих референдумах. З одного боку, за чинним законодавством, рішення, прийняті через місцевий референдум, мають більш високу юридичну силу ніж ті, що приймаються місцевими радами на тій же території, де проводиться референдум. З іншого боку, законодавство також дозволяє проведення консультативних місцевих референдумів, чиї результати можуть бути враховані місцевими органами самоврядування при розробці та прийнятті відповідних законодавчих актів.

Проблемою стало те, що обмежений перелік підстав для проведення обов'язкового місцевого референдуму давав можливість ігнорувати волевиявлення громадян через проведення консультативних референдумів. Крім того, чинне законодавство фактично ускладнювало або навіть унеможливило проведення референдумів без згоди місцевої влади. Для

ініціювання, організації та проведення місцевого референдуму потрібні рішення органів місцевого самоврядування, і без цих рішень проведення референдуму може бути заблоковане [4].

Ця складність процедурної частини Закону про референдум призводила до того, що проведення референдуму за цим законом ставало фактично неможливим без фальсифікацій і спотворення результатів голосування.

У вересні 2010 року Кабінетом Міністрів був представлений парламенту проект Закону "Про місцевий референдум" [54] під номером 7082. Після цього проект був схвалений парламентом на першому читанні 19 квітня 2011 року. Однак цей проект містить кілька суттєвих недоліків. Навіть у випадку його прийняття, ймовірно, цей закон не значно посилить можливості громадян впливати на вирішення питань місцевого значення.

У даному законопроекті встановлені обмеження щодо питань, які мають обов'язково розглядатися на місцевих референдумах. Наразі, єдиним обов'язковим пунктом для таких референдумів є питання про реорганізацію або закриття діючих комунальних дошкільних установ. Однак існує потреба в розширенні цього списку. Також, встановлена процедура ініціації, організації та проведення місцевих референдумів може дозволяти органам місцевого самоврядування перешкоджати внесенню на референдум питань, які не відповідають їхнім інтересам. Додатково, правове регулювання процедур місцевого референдуму значно відрізняється від регулювання виборчих процедур з точки зору якості [4].

Громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади полягає в оцінці їхньої роботи та ефективності прийнятих ними рішень з метою підготовки пропозицій щодо вирішення важливих суспільних проблем. Це спрямовано на забезпечення можливості громадськості брати участь у формуванні державної політики, включаючи місцевий рівень. Для цього був прийнятий Порядок сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади Кабінетом Міністрів України у листопаді 2008 року [16].

Законодавче регулювання проведення громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади має кілька значущих недоліків:

1. Немає обов'язковості врахування результатів громадської експертизи при прийнятті владних рішень, що зводить на нівелювання її впливу на прийняття конкретних рішень.

2. У випадку діяльності органів місцевого самоврядування, законодавство щодо громадської експертизи має лише рекомендаційний характер, залежний від політичної волі конкретних посадовців.

3. Запит на проведення громадської експертизи може бути поданий лише письмово, обмежуючи використання електронних комунікаційних каналів.

4. Законодавство не встановлює чітких фахових вимог до інститутів громадянського суспільства та їхніх експертів, що може призвести до недостатньої експертної підготовки інститутів, що ініціюють експертизу.

5. Зазвичай громадська експертиза фінансується інститутами громадянського суспільства з власних коштів, а можливість отримання фінансової підтримки від інших джерел обмежена.

6. Законодавство не встановлює механізмів запобігання конфлікту інтересів під час проведення громадської експертизи, що може підірвати її незалежність [16].

Ці недоліки ускладнюють ефективність та надійність громадської експертизи та впливають на її вагомість у прийнятті владних рішень.

Консультації з громадськістю є організованим діалогом між виконавчою владою та громадянами, що спрямований на обговорення питань, які стосуються розробки та виконання державної політики. Цей процес має на меті забезпечити участь громадян у керуванні державними справами, надати їм доступ до інформації про роботу органів влади та забезпечити прозорість цієї роботи. Тематика консультацій може включати широкий спектр питань, від розвитку суспільства та прав людини до захисту інтересів громадян і важливих соціальних питань [21, с.15].

Консультації з громадськістю стали однією з найбільш поширених практик в рамках місцевої демократії, оскільки вони сприяють налагодженню багатогранного та плідного спілкування між владою і громадою безпосередньо. Це сприяє збільшенню довіри громадян не лише до окремих рішень, але й до органів влади загалом.

Для активного залучення громадськості до процесу ухвалення важливих владних рішень була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» №996 від 3 листопада 2010 року.

2.3. Особливості взаємодії між громадою та органами влади у процесі реалізації публічної політики в умовах воєнного стану

Рекомендаціями Комітету міністрів Ради Європи "Про участь громадян у місцевому публічному житті" [52] встановлено 13 ключових принципів для підтримки демократичної участі на місцевому рівні. Серед цих принципів можна виділити наступні:

1. Забезпечити громадянам право на доступ до чіткої та повної інформації про різноманітні питання, які стосуються їхніх місцевих громад, і надати їм можливість висловлювати свої думки про найважливіші рішення, що впливають на їх майбутнє.

2. Проактивно сприяти підвищенню громадянської свідомості та разом із громадами та органами місцевого самоврядування розвивати культуру демократичної участі.

3. Сприяти підвищенню обізнаності громадян щодо їхньої приналежності до громади та стимулювати їх брати на себе відповідальність і брати активну участь у житті своїх громад.

4. Підсилити зв'язки між органами влади та громадянами і сприяти місцевим лідерам у створенні умов для активної участі громадян та уважного

врахування їхніх вимог та очікувань для забезпечення належної відповіді на їхні потреби.

5. Розробити загальний підхід до забезпечення участі громадян, враховуючи як представницьку демократію, так і форми прямої участі у процесі ухвалення рішень та управління місцевими справами.

6. Особливу увагу звернути на групи громадян, які можуть мати труднощі з участю або фактично залишаються на маргіні місцевого публічного життя [63].

Важливо зауважити, що в окремих ситуаціях, таких як введення воєнного стану в країні, деякі з цих принципів можуть бути важко або неможливо повністю дотриматися.

Закон України №389 "Про правовий режим воєнного стану" [26] встановлює правовий режим воєнного стану, порядок його введення та скасування, а також визначає правові засади функціонування органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в умовах воєнного стану та гарантує права і свободи громадян та законні інтереси юридичних осіб.

Згідно зі статтею 1 цього Закону [26], воєнний стан є спеціальним правовим режимом, який вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України і територіальній цілісності, і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози державній незалежності України і територіальній цілісності [11].

Статтею 2 встановлено, що правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, Закон України "Про правовий режим воєнного стану" і

указ Президента України про введення воєнного стану, затверджений Верховною Радою України.

Порядок введення воєнного стану визначено статтею 5 Закону №389.

У пункті 5 указу Президента України від 24.02.2022 р. №64/2022 [65] вказано, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені ст. 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України [37], а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 ст. 8 Закону №389.

Згідно з пунктом 8 частини 1 статті 8 цього закону, в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військово командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів АР Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такі заходи правового режиму воєнного стану, як заборона проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів [11].

У рамках переданих повноважень виконавчих органів місцевих рад сіл, селищ та міст, що передбачені підпунктом "б" пункту 3 частини 1 статті 38 Закону №280, включено обов'язки щодо регулювання питань, пов'язаних з організацією різних масових заходів. Це охоплює збори, мітинги, маніфестації, демонстрації, а також спортивні та розважальні заходи. Також ці органи несуть відповідальність за забезпечення громадської безпеки та підтримання громадського порядку під час проведення цих заходів [13].

Згідно зі статтею 4 Закону №389, на територіях, де введено воєнний стан, можуть утворюватися тимчасові державні органи, відомі як військові

адміністрації, з метою забезпечення дії Конституції та законів України, збереження громадського порядку, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки та порядку, а також захисту прав, свобод і законних інтересів громадян. Рішення про створення військових адміністрацій приймається Президентом України на підставі подання обласних державних адміністрацій або військового командування [11].

Ці військові адміністрації зобов'язані виконувати свої функції протягом періоду дії воєнного стану та протягом 30 днів після його закінчення або відміни. Їх завданням є забезпечення заходів, пов'язаних із правовим режимом воєнного стану, в тому числі оборона, забезпечення громадської безпеки, підтримання порядку, охорона інфраструктури та інше.

Воєнні адміністрації створюються на територіях, де місцеві органи самоврядування та їх виконавчі структури не здатні виконувати свої функції через дію воєнного стану або інших умов, визначених законодавством.

Призначення та звільнення начальників ВА НП здійснюється Президентом України за пропозицією військового командування. Начальник ВА НП може бути призначений на посаду також сільським, селищним або міським головою [11].

Повноваження ВА НП визначаються статтею 15 Закону №389, і вони включають в себе проведення заходів правового режиму воєнного стану та делеговані повноваження органів виконавчої влади, надані законами України.

Зокрема, ВА НП відповідають за забезпечення воєнного стану, включаючи обмеження прав та свобод громадян, і вони вправі вживати заходів для підтримки порядку та безпеки на території, яку вони контролюють, включаючи скасування мирних зборів та інших масових заходів, якщо це необхідно для забезпечення громадської безпеки та виконання завдань воєнного стану [11].

У мирний час, чергові місцеві вибори в Україні призначаються після закінчення строку повноважень місцевих рад, сільських, селищних міських голів, які були обрані на попередніх чергових місцевих виборах. Ці вибори

проводяться одночасно на всій території України і зазвичай призначаються на останню неділю жовтня п'ятого року, що настає за закінченням повноважень зазначених місцевих органів.

Проте, в умовах дії воєнного стану проведення місцевих виборів є неможливим. Це впливає з частини 1 статті 19 Закону №389 [65], яка явно забороняє проведення виборів, включаючи вибори до органів місцевого самоврядування, під час дії воєнного стану. Водночас, частина 2 цієї статті визначає, що Верховна Рада України повинна прийняти рішення про призначення виборів (включаючи місцеві вибори) не пізніше, ніж у 90-денний строк з моменту припинення чи скасування воєнного стану. Це означає, що після завершення дії воєнного стану буде прийняте рішення про проведення місцевих виборів [20].

У мирний час місцевий референдум є способом, яким місцева громада може вирішувати питання місцевого значення шляхом безпосереднього голосування. Такий референдум може стосуватися будь-якого питання, яке згідно з Конституцією України та іншими законами належить до компетенції місцевого самоврядування. Проте, важливо відзначити, що питання, які належать до компетенції органів державної влади, не можуть бути винесені на місцевий референдум. Рішення, ухвалені під час місцевого референдуму, є обов'язковими для виконання на відповідній території. Порядок призначення і проведення місцевого референдуму, а також перелік питань, які можуть вирішуватися лише за допомогою референдуму, повинні бути визначені в законі про референдуми [11].

Умови воєнного стану виключають можливість використання місцевого референдуму з тих самих причин, які діють і в мирний час. Це заборонено прямо частиною 1 статті 19 Закону №389 [65], і саме воєнний стан відсторонює можливість проведення як всеукраїнських, так і місцевих референдумів.

Загальні збори громадян за місцем проживання є механізмом, яким громадяни можуть безпосередньо приймати участь у вирішенні місцевих питань. Результати цих зборів враховуються органами місцевого

самоврядування. До цього часу правила проведення загальних зборів громадян залишаються застарілими, оскільки норми щодо їх проведення та деталізація вказуються у статутах територіальних громад.

У разі введення воєнного стану можливість проведення загальних зборів громадян не забороняється в принципі, але підлягає строгому контролю і погодженню з військовим командуванням або іншими компетентними органами з метою забезпечення громадської безпеки та порядку під час таких заходів. У випадках, коли забезпечення безпеки не може бути гарантовано, можуть розглядатися альтернативні шляхи вирішення місцевих питань [20].

Під час мирного періоду, громадяни мають можливість вносити місцеві ініціативи, щоб порушувати питання місцевого значення на розгляд місцевої ради. Процедура подання ініціативи та її подальший розгляд регулюються законами та статутами територіальних громад.

Проте під час дії воєнного стану можуть виникнути труднощі у здійсненні цього права. Наприклад, складні умови можуть призвести до труднощів у зібранні ради через відсутність достатньої кількості членів для прийняття рішень. Також, пленарні засідання ради можуть відбуватися у дистанційному форматі, що може ускладнити участь членів ініціативної групи у розгляді ініціатив. Крім цього, в період дії воєнного стану на дії органів місцевого самоврядування та їх акти можуть не поширюватися деякі вимоги, такі як оприлюднення проектів актів [11].

Під час мирного періоду, територіальні громади мають право проводити громадські слухання, де члени громади можуть спілкуватися з депутатами місцевих рад та посадовими особами місцевого самоврядування. Під час цих заходів громадяни можуть висловлювати свої питання та пропозиції з питань місцевого значення, які належать до компетенції місцевого самоврядування. Громадські слухання повинні проводитися не рідше одного разу на рік. Пропозиції, що виникають під час цих слухань, обов'язково розглядаються місцевими органами самоврядування. Порядок організації громадських слухань регулюється статутами територіальних громад [11].

Під час дії воєнного стану можуть виникати труднощі у проведенні громадських слухань, якщо вони передбачають зібрання великої кількості людей. Проте, у разі використання форматів, які не потребують масової участі та забезпечують безпеку, таких як дистанційні або віртуальні зустрічі, обмежень на проведення громадських слухань немає. Важливо також звернути увагу на локальні нормативні акти, які можуть визначати способи проведення громадських слухань, і внести необхідні зміни до цих актів, якщо необхідно адаптувати їх до умов дії воєнного стану.

За нашим аналізом, в умовах воєнного стану активізувалася роль держави у нормотворчій діяльності. Зокрема, Верховна Рада України впродовж 2022 року, починаючи з моменту початку повномасштабної агресії, розглянула та прийняла понад 400 законопроектів і постанов, спрямованих на вирішення різноманітних питань, пов'язаних з забезпеченням обороноздатності України, її функціонуванням та захистом прав, свобод і законних інтересів громадян. Серед цих законів були такі, як, наприклад, Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)" [29], Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора)", та Закон України "Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України" [27], інші такі закони були також ухвалені [20].

Іншим цікавим прикладом участі інститутів громадянського суспільства у правозастосовчій діяльності держави є передача їм повноважень, які зазвичай виконуються державними органами. Один із таких прикладів - формування сил територіальної оборони, яке фактично базується на добровольчому русі. Перші випадки цього можна було помітити під час створення добровольчих батальйонів у 2014 році. Проте починаючи з 24 лютого 2022 року, цей процес набув значного масштабу, і його правове закріплення стало можливим завдяки змінам до Закону України "Про внесення

змін до Закону України "Про основи національного спротиву" від 3 травня 2022 року № 2237-IX [29].

Додатково, інформація свідчить про те, що українське громадянське суспільство активно залучається до надання різноманітної допомоги силам оборони. Ця допомога включає в себе надання матеріально-технічної та продовольчої підтримки, організацію каналів обміну військовополоненими, проведення інформаційної кампанії, а також медичну та реабілітаційну допомогу для українських військових. Крім того, громадські організації здійснюють збір і документування фактів воєнних злочинів, скоєних окупантами на території України, та займаються пошуком людей, які зникли безвісти [20].

Це свідчить про те, що інститути громадянського суспільства активно взаємодіють з державними органами як у сфері правозастосування, так і у правоохоронній діяльності. Особливо видовищною є діяльність громадських організацій у сфері соціальної допомоги населенню, яке постраждало від воєнних дій. При цьому ці організації активно співпрацюють з військовими адміністраціями та керівництвом місцевих громад, демонструючи високий рівень самоорганізації українського громадянського сектору [11].

У той же час, спеціальні дослідження вказують на виникнення певних труднощів у взаємодії між інститутами громадянського суспільства і органами влади в умовах воєнного стану. До 24 лютого 2022 року найпоширенішими формами такої взаємодії були особисті контакти і неформальні звернення до посадовців, місцеві ініціативи, запити на доступ до інформації, звернення громадян до органів влади, електронні петиції та консультації з громадськістю. Проте вже в умовах воєнного стану представники українського громадянського сектору вказують на проблеми, зокрема, з інформацією та комунікацією (недостатня відповідь на запити, недійсні веб-сайти, обмеження доступу до інформації), а також з використанням інструментів громадської участі (включаючи проблеми з роботою державних реєстрів і проведенням масових заходів) [20].

Ми вважаємо, що ці проблеми є результатом недоліків у чинному законодавстві, що стосується особливостей регулювання взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади в умовах воєнного стану. Зважаючи на важливість безпосередньої участі громадян та їхніх організацій у протистоянні російській агресії, ці проблеми потребують негайного вирішення на рівні законодавства [20].

В умовах введеного воєнного стану для забезпечення дії Конституції та законів України, а також встановлення та реалізації заходів у сферах правового режиму воєнного стану, оборони, цивільної оборони, громадської безпеки та порядку можуть утворюватися тимчасові державні органи, відомі як військові адміністрації. Утворення цих військових адміністрацій здійснюється Президентом України спільно з військовим управлінням. Вони функціонують в населених пунктах, де сільські, селищні або міські ради та їх виконавчі органи не виконують повноважень, покладених на них Конституцією та законами України. Це може бути через фактичний саморозпуск, самоусунення від виконання повноважень або фактичне невиконання чи припинення їхніх повноважень відповідно до закону [11].

Рішення про створення військових адміністрацій приймає Президент України на підставі рекомендацій обласних державних адміністрацій або військового командування. У лютому 2022 року Президентом України було утворено 24 обласні військові адміністрації, і внаслідок цього обласні та Київська міська державні адміністрації також отримали статус військових адміністрацій [65].

Отже, в певних місцевостях, де воюють дії не ведуться, сталася ситуація, коли одночасно існують військові адміністрації і органи місцевого самоврядування. Важливо підкреслити, що створення військових адміністрацій не означає позбавлення органів місцевого самоврядування їх повноважень. Однак відповідно до пункту 6 зазначеного Указу Президента України, органи місцевого самоврядування повинні створювати ради оборони

та сприяти військовому командуванню у впровадженні та виконанні заходів правового режиму воєнного стану.

Законом також передбачено широкий перелік ситуацій, коли можуть утворюватися військові адміністрації в одному або кількох населених пунктах, включаючи фактичне невиконання повноважень місцевими радами з різних причин, включаючи окупацію населених пунктів. Важливо зауважити, що перший нормативно-правовий акт, який визначає перелік громад, розташованих на території, де ведуться військові (бойові) дії або яка перебуває під тимчасовою окупацією, оточенням (блокадою), був прийнятий Міністерством реінтеграції тимчасово окупованих територій України лише 25 квітня 2022 року [20].

Необхідно також враховувати фінансове забезпечення діяльності військових адміністрацій під час дії воєнного стану. Це питання було регульовано Постановою Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2022 року № 397 "Порядок фінансового забезпечення діяльності військових адміністрацій". Згідно з цією постановою, фінансування діяльності військових адміністрацій населених пунктів здійснюється за рахунок відповідного місцевого бюджету територіальної громади, в якій створено військову адміністрацію, а обласні та районні військові адміністрації фінансуються за рахунок коштів державного бюджету та відповідних обласних та районних бюджетів. Ця ситуація має прямий вплив на фінансове забезпечення місцевих бюджетів, і тому потребує спільної координації зусиль між органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями [65].

Крім того, виникли правові колізії через неузгодженість деяких положень Закону України "Про правовий режим воєнного стану" та Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" [28]. Це стало актуальним після прийняття Закону України від 12 травня 2022 року "Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану" [29], яким встановлено нову модель виконання військовими адміністраціями повноважень органів

місцевого самоврядування. Ці правові колізії вимагають нормативного врегулювання, включаючи визначення повних повноважень обласних/районних військових адміністрацій або адміністрацій населених пунктів, уточнення підстав для припинення повноважень органів місцевого самоврядування та уточнення підстав, за яких військова адміністрація може перебрати повноваження відповідних органів місцевого самоврядування. Також потрібно розглянути питання надання органам місцевого самоврядування додаткових повноважень в сфері безпеки опорних територій.

Важливою частиною реагування на ситуації в умовах воєнного стану є нормативна діяльність на місцевому рівні. Це означає прийняття обласних та територіальних громадських програм для підвищення обороноздатності та затвердження програм з подолання наслідків збройних конфліктів на територіях, де проходять бойові дії або де була окупація. Досвід фахівців, які працювали в країнах після військових конфліктів, показує, що проекти на місцевому рівні грають ключову роль у відновленні економіки країни. Місцеве самоврядування відіграє важливу роль у забезпеченні громадян необхідними послугами на цьому етапі. Також важливим є підтримка суспільного розвитку та захист моральних цінностей населення державою, а це має велике значення для розвитку територіальних громад та держави в цілому [11].

Але в даний момент відсутній чіткий розподіл повноважень між військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування щодо здійснення публічного управління під час дії воєнного стану. Це вимагає переосмислення організаційних та функціональних аспектів забезпечення публічного управління на рівні територіальних громад для комплексного вирішення соціальних, економічних та воєнних завдань в нових умовах.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ І ГРОМАДИ У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

3.1. Технології залучення громади в процеси прийняття рішень

Рівень участі громади і партнерства з органами місцевої влади може суттєво варіюватися залежно від численних факторів. Це включає вплив загальнонаціональних політичних, економічних та соціальних тенденцій, рівень розвитку соціального капіталу громади, культуру і традиції, ступінь інституційного розвитку, баланс влади, потреби громади та інші фактори. Ці фактори визначають, наскільки громада активно бере участь у процесах місцевого розвитку і які методи залучення використовуються [3, с.92].

Один з підходів до класифікації рівнів участі громади, який розробила Шері Арнстейн, включає наступні рівні:

1. Відсутність участі, де громада має обмежений вплив на свій розвиток і зазвичай активується лише в реакції на дії влади.
2. Видимість участі, де громада отримує інформацію від влади, може брати участь у консультаціях, але процеси прийняття рішень залишаються в руках влади.
3. Влада громади, де громада має реальний і системний вплив на прийняття рішень і спільно з владою вирішує питання розвитку [19].

На рівнях "влада громади" розглядаються такі шаблі:

- Партнерство, де громада та влада переговорюють і спільно вирішують питання.
- Делеговані повноваження, де громада активно бере участь у прийнятті рішень через комітети та делеговані повноваження.
- Контроль з боку громади, де громадяни активно контролюють процеси планування та вирішення проблем [19].

Отже, громада може брати участь на різних рівнях і виражає свою владу на двох вищих рівнях участі: "партнерство" та "делеговані повноваження".

Існує інша класифікація видів участі громади, запропонована Програмою Розвитку Об'єднаних Націй (ПРООН), яка розділяє участь населення в процесі місцевого розвитку на сім видів:

1. Пасивна участь, де громадяни лише отримують інформацію про події без можливості активного впливу.

2. Участь у наданні інформації, де члени громади беруть участь у запитаннях і опитуваннях, але не мають можливості впливати на процес розвитку.

3. Вираження власної думки, де громада консультується щодо певних проблем, але рішення приймаються органами влади.

4. Участь через матеріальне стимулювання, коли громадяни надають свої ресурси у обмін на матеріальні вигоди, але можуть бути не зацікавлені в подальшому розвитку.

5. Функціональна участь, де створюються ініціативні групи для досягнення певних цілей, зазвичай ззовні запропонованих.

6. Спільна участь, коли члени громади активно беруть участь в аналізі та плануванні розвитку, створюють нові локальні інституції і контролюють прийняття рішень.

7. Самомобілізація, коли громадяни беруть ініціативу у власних руках і пропонують ініціативи незалежно від зовнішніх інституцій [33, с.13].

Ця класифікація відображає різні рівні активності та впливу громади в процесі місцевого розвитку.

Розрізняння рівнів участі громади в процесі розвитку є важливим, оскільки різні зацікавлені особи і групи мають різну ступінь мотивації та впливу на проекти розвитку громади. Ця потреба у різних підходах до залучення обумовлена тим, що в громаді існують різні суб'єкти, такі як органи влади, бізнес, громадські організації та інші, кожен з яких має власні інтереси та роль у розвитку.

Зацікавлені особи можуть бути розділені на три категорії:

1. Основні зацікавлені сторони, які мають великий вплив або залежать від ефективності реалізації проекту розвитку.
2. Першочергові зацікавлені особи, які відчують на собі результати проекту (позитивні або негативні).
3. Другорядні зацікавлені сторони, які можуть мати опосередкований інтерес до проекту чи роль у його реалізації [35].

Для кожної з цих категорій можуть застосовуватися різні методи залучення. Наприклад, основні та першочергові зацікавлені сторони можуть бути залучені до прийняття рішень та співпраці, тоді як другорядні зацікавлені сторони можуть бути інформовані, консультовані або навіть ігноровані.

Крім того, важливо розглядати мотивацію для залучення громадян. Органи влади та місцевого самоврядування повинні створювати мотиваційні фактори та чіткі критерії для оцінювання результатів, щоб учасники мали можливість бачити особистий внесок та користь від участі в процесі.

Важливим є існування "емоційного стимулювання громади як колективу", щоб люди добровільно співпрацювали як колектив, а не були мобілізовані примусово або емоційно під час мобілізації [38, с.65].

Участь громади повинна стати не просто подією у специфічних обставинах, а складовою повсякденного життя громадян.

Існує кілька методів залучення громади до процесу прийняття рішень та розвитку громади:

1. Підвищення рівня громадської інформованості: це означає забезпечення громадян доступом до інформації про діяльність органів влади та події в громаді. Це може включати публікації в місцевих ЗМІ, телебаченні, радіо, а також використання електронних засобів спілкування.
2. Консультації з громадськістю: це включає проведення громадських слухань, круглих столів, дорадчих рад та зустрічей з представниками громадськості. Це дозволяє залучити громадян до обговорення та консультування над важливими питаннями.

3. Громадський контроль за діяльністю органів влади: це включає моніторинг якості державних послуг, створення наглядових рад, громадських журі та утворення коаліцій громадських організацій. Цей підхід сприяє більшій прозорості та відповідальності з боку органів влади.

4. Стратегічне планування розвитку громади: це передбачає розробку довгострокових соціально-економічних стратегій для підвищення економічного розвитку та покращення життя мешканців громади. Залучення громади до цього процесу дозволяє ідентифікувати місцеві проблеми та використовувати ресурси громади для їх вирішення [41, с.196].

Вибір конкретного методу залучення залежить від конкретної ситуації та місцевих умов, а також від активності та зацікавленості самої громади.

Покращення результатів надання консультацій громаді може відбутися шляхом ретельного обговорення того, як надавати інформацію та консультації перед їхнім запровадженням. Зазвичай перед наданням консультацій використовуються різні засоби та методи, такі як постери, листівки, розміщення інформації на веб-сайтах, усна комунікація, телефонні дзвінки, особисті листи, прес-релізи або запрошення. Зокрема, соціальні мережі стають все популярнішим інструментом, особливо якщо цільовою аудиторією є активні користувачі цих мереж. Правильний підхід до надання інформації може зробити відмінність між позитивними та негативними реакціями.

Важливо розуміти, що для різних цільових груп потрібно використовувати різні підходи, а також брати до уваги їхні очікування від способу, яким будуть інформовані. Громада, яку не інформують перед впровадженням будь-яких заходів або втручань, може бути менш зацікавленою у співробітництві та участі у подіях. Часто недооцінюється важливість попередньої роботи з підвищення обізнаності громади щодо запланованих заходів і процесів, які мають на меті залучити їхню думку та участь у прийнятті рішень [44].

Опитування є ефективним засобом збору даних про потреби та погляди людей. Вони особливо цінні, коли ми хочемо дізнатися, як люди ставляться до

конкретної послуги або до змін у послугах. Опитування - загальновідомий інструмент, і методологія, яку наведено нижче, представляє собою ще один спосіб дослідження, спрямований на збір інформації, яка може служити основою для прийняття рішень щодо залучення громади та громадян до конкретних дій.

Спільне дослідження є методом, що спонукає спільну співпрацю між організаціями та членами громади для визначення тем і проблем, які є ключовими для цієї громади та можуть стати стимулом для індивідуальних і колективних дій. Цей процес полягає в спільному виявленні проблем, питань і сфер, які цікавлять місцеву спільноту. Учасники разом з фахівцями збирають і аналізують інформацію, розширюють можливості та здобувають знання про місцеву ситуацію, з метою створення повної карти того, де вони живуть і працюють. Цей підхід особливо корисний у громадах, де потрібно визначити області для можливих змін і оновлень, а також коли важливі питання стосуються охорони навколишнього середовища і покращення ситуації. Цей метод допомагає покращити розуміння громади та створити її докладний опис [44].

Голова Глибоцької громади (Григорій Ванзуряк), акцентує увагу на важливості співпраці між місцевою владою та громадянами. Глибоцька громада, єдиний приклад на Буковині, розширювалася добровільно, завдяки консенсусу між мешканцями різних територій. Опитування громади, проведене за підтримки Програми USAID DOBRE, допомогло з'ясувати напрямки розвитку, які підтримують близько 1500 респондентів [30].

Особливу роль у процесі прийняття рішень грає молодіжна рада, яка не лише вносить свої ідеї, але й активно долучається до їхньої реалізації. Наприклад, завдяки їхній ініціативі в сесійній залі було встановлено сучасне комп'ютерне обладнання. Ця ідея була розширена пропозицією перетворити це обладнання на ресурс для ІТ-академії, яка тепер навчає 45 учнів. Таким чином, технології стають мостом, який зближує громадян і владу, і сприяє ефективному прийняттю рішень [30].

Ще однією значущою ініціативою в Глибоцькій громаді став Бюджет участі, введений у 2021 році. Ініціюючи цей механізм, громада зіткнулася з викликами в навичках громадян з створення та презентації проєктів. На допомогу прийшло Товариство «Український Народний Дім в Чернівцях», яке у партнерстві з Програмою USAID DOBRE провело навчальні сесії та інформаційні кампанії [30].

В результаті першого відкритого конкурсу громада отримала шість проєктних пропозицій. Щоб уникнути можливі маніпуляції з голосуванням, було обрано електронний формат, що, як зазначив Григорій Ванзуряк, особливо підходить у часи пандемії. Додаткова перевага такого голосування - високий рівень захищеності завдяки індивідуальним ключам. Ця система зарекомендувала себе як дійсно об'єктивна. Чотири з представлених шести проєктів незабаром будуть запроваджені [30].

Експерт Програми USAID DOBRE, підкреслює, що такі інструменти залучення важливі для зміцнення довіри між владою та громадянами. Спільне реалізування проєктів та пошук однодумців для голосування допомагають громадам стати єдиною командою і долати виклики разом.

Експерти підкреслюють важливість активного залучення громадян в процес прийняття рішень. Така участь забезпечує не тільки відгук на потреби громади, але й гарантує сталість та ефективність змін. Проте слід зрозуміти, що не існує єдиного універсального інструменту для всіх громад [30].

Для досягнення успіху в процесі залучення громадськості громада повинна:

- Визнати важливість механізмів залучення, підходячи до них як до ефективних управлінських інструментів, а не як до формальної процедури.
- Провести необхідні навчання для різних категорій учасників: від депутатів до посадових осіб.
- Організувати інформаційні кампанії для громадян, наголошуючи на реальних випадках та успішних практиках.

- Адаптувати механізми залучення, враховуючи культурні, соціальні та інші особливості громади [42, с.10].

Щодо реалізації механізмів в різних громадах, то і тут є свої особливості. Наприклад, у невеликих громадах може бути складніше впроваджувати електронні платформи через обмежений доступ до інтернету. В той же час, вони можуть активно використовувати офлайн формати спілкування, такі як громадські слухання.

Ключ до успішної комунікації - вибір найбільш ефективних каналів інформації для конкретної громади. При цьому важливо пам'ятати, що активне спілкування з громадянами не тільки сприяє формуванню довіри, але й допомагає забезпечити підтримку громадськості у впровадженні нововведень.

3.2. Етичні засади та нормативи взаємодії між громадою та владою

Для розуміння відносин між державними службовцями і громадянами, необхідно визначити та розглянути моральні принципи, які керують їхньою взаємодією. У державно-управлінській діяльності важливо враховувати, що держава як організаційна структура повинна служити інтересам всіх громадян суспільства.

Справжня демократія передбачає визнання наступних принципів:

1. Право демократичної більшості: держава повинна діяти в інтересах більшості громадян і враховувати їхні демократичні права та погляди.
2. Право на самоврядування окремої соціальної групи (громади) у сфері, що стосується цієї соціальної групи (громади): громади повинні мати можливість самостійно вирішувати питання, що стосуються їхніх потреб і інтересів.
3. Право на самовизначення особи в сфері особистих справ: громадяни повинні мати право на визначення власних особистих справ і не бути піддані неприпустимому втручання з боку держави [34].

Крім того, щоб забезпечити права демократичної більшості, суспільство також повинно гарантувати права окремих соціальних груп. У відкритих суспільствах важливо визнавати, що більшість не має права обмежувати реалізацію потреб і інтересів меншості, а також не повинна втручатися в справи, які можуть бути вирішені самою меншістю. Для забезпечення специфічних інтересів окремих груп, держава повинна гарантувати їм можливість брати участь у прийнятті рішень, які стосуються їхніх проблем, і контролювати виконання цих рішень. Відкриті суспільства мають особливо ретельно дбати про права людини, якщо вона належить до тієї чи іншої меншини [32, с.42].

Основними етичними принципами політики стосовно окремих соціальних груп повинні бути:

1. Повага до особистості: всі громадяни повинні бути поважні та захищені від будь-якої дискримінації.
2. Поцінування соціальних відмінностей: різноманітність та різниця в соціальних групах повинні бути визнані та поважані.
3. Налаштованість на соціальну інтеграцію суспільства: політика повинна сприяти об'єднанню різних соціальних груп у єдиному суспільстві [9].

Для успішної реалізації етично коректної політики держава має надавати представникам соціальних груп можливість брати активну участь у веденні справ держави. Стратегії субсидарної демократії та діалогічний підхід до вирішення суспільних питань також повинні бути втілені. Основні етичні принципи повинні відображатися в діяльності та поведінці кожного державного службовця, включаючи чесність, патріотизм, об'єктивність та толерантність до різноманітності соціальних груп в державі.

Відносини між представниками державної влади та громадян повинні ґрунтуватися на принципах гуманізму та наданні пріоритету правам та свободам людини і громадянина. Гуманізм і пріоритет прав і свобод особи є основоположними принципами управління державою, і вони передбачають

визнання людини як найвищої соціальної цінності в суспільстві і повагу до її особистої гідності [9].

Управління суспільними процесами має бути спрямоване на забезпечення особистих потреб і розвитку кожної особи, де важливими завданнями держави є:

1. Створення соціального партнерства між державою, ринком і громадянами, сприяючи спільному вирішенню суспільних проблем і питань.
2. Встановлення відносин в державі на основі правових та моральних норм, а не на силі влади, з метою забезпечення справедливості та рівноправ'я.
3. Забезпечення безпеки і вільного розвитку кожної особи, її матеріального благополуччя та загального добробуту.
4. Підвищення якості життя громадян і забезпечення їхнього благополуччя [10].

Отже, основними цілями держави є створення сприятливого середовища для розвитку кожної особи та спільного добра суспільства.

Держава повинна бути уважною до проблем кожної особи і поважати, оберігати та захищати права людини, включаючи свободи. Права людини визначають ті свободи, які держава повинна поважати і захищати перед усім іншим. З іншого боку, права людини обмежують владу державного апарату і запобігають їй втручатися в приватне життя особи. Від державних службовців, які приймають і реалізують рішення, очікується забезпечення двох видів прав людини:

1. Позитивних прав, які полягають у наданні людині певних позитивних благ та можливостей для розвитку і самореалізації.
2. Негативних прав, які включають захист особи від втручання в її приватне життя, яке може бути здійснене іншими людьми або державними інституціями [10].

Зараз пріоритет прав і свобод громадян визнається не лише як принцип, яким повинні керуватися державні службовці, але й як цінність, яку громадянське суспільство вимагає виконувати та контролювати з боку влади.

Для захисту громадян України від зловживань влади і забезпечення гуманістично орієнтованого функціонування державної влади потрібні не лише юридичні норми, включені до Конституції України та інших законодавчих актів, але й моральні та професійно-етичні стандарти.

Зараз все більше акцентується на важливості створення "розуміючої влади", яка прагне до гармонії, взаєморозуміння та взаємодії між громадянами і владними органами. Ця влада характеризується такими основними рисами:

1. Пріоритетність інтересів народу.
2. Забезпечення соціальної стабільності.
3. Прозорість та гласність в діяльності, що забезпечує зрозумілість рішень влади.
4. Відповідальність за прийняті рішення і дії влади [58].

Суб'єктами "розуміючої влади" є як представники державного управління, так і громадяни. Для ефективної та морально орієнтованої взаємодії між ними необхідно чітко визначити інтереси громади, інтереси владних структур і підвищити якість комунікації між ними. Визначення інтересів народу включає в себе розуміння потреб, очікувань і пріоритетів кожного представника цього народу.

Ефективне використання комунікаційних можливостей влади є важливим чинником для розвитку відносин між державою та громадянами. Етика державного управління в значній мірі проявляється у культурі спілкування державних службовців з громадянами та в дотриманні основних етичних принципів комунікації [59, с.75].

Спілкування - це взаємодія між людьми, яка включає обмін інформацією, вираження емоцій та активну взаємодію. Культура спілкування охоплює етичні та психологічні аспекти, необхідні знання для ефективного спілкування та вміння їх застосовувати в різних ситуаціях. Важливою складовою культури спілкування є моральна культура спілкування [59, с.77].

Моральна культура спілкування передбачає розуміння та дотримання моральних принципів і засобів взаємодії між людьми.

Довіра громадян до держави є основною складовою та важливою проблемою взаємин між владою і народом, і вона є необхідною умовою функціонування демократичного суспільства.

Коли громадяни довіряють державі та доручають їй певні повноваження, вони стають в залежності від діяльності цієї держави і її працівників. Це означає, що державні службовці мають велику відповідальність перед суспільством і повинні мати високий рівень професіоналізму та моральні якості.

Довіра до влади має етичний аспект, оскільки вона ґрунтується на впевненості в чесності, відданості та правомірності дій представників держави. Довіра є ставленням, яке передбачає впевненість в правомірності та добросовісності дій інших осіб.

Хоча довіра є морально-психологічною установкою, вона також має важливе значення для правової держави, оскільки ефективне функціонування права передбачає існування довірливих відносин між громадянами та державними інститутами. Таким чином, створення та підтримання довіри вимагає спільних зусиль інститутів та соціальних груп [9].

В залежності від ролі кожного з учасників взаємовідносин можна виділити два типи довіри:

1. Довіра між пасивним об'єктом (особою, групою людей, народом), який є більш уразливим і беззахисним, і активним суб'єктом (лідером, елітою, супердержавою). У цьому випадку, той, хто довіряє, очікує, що його не обмануть і не порушать певних моральних зобов'язань. Активний суб'єкт довіри приймає на себе зобов'язання виконувати свої обов'язки перед тими, хто йому довіряє. Цей вид довіри може базуватися на державному патерналізмі, де держава бере на себе заботу про громадян, але такий підхід може викликати недовіру та втрату довіри до влади через надмірний контроль.

2. Довіра між активними суб'єктами. У цьому випадку, довіра має "зустрічний" характер, де обидві сторони очікують взаємної віддачі, передбачуваності, чесності і вірності. Взаємна довіра є основою побудови

суспільства на принципах рівності та партнерства між державою, бізнесом і громадянським суспільством [9].

Недовіра виявляється як сумнів у тому, чи можна довіряти спільним справам, в готовності віддавати перевагу загальним інтересам або дотримуватися взаємних угод, і в сумніві щодо щирості мотивів дій особи чи організації.

Головними причинами недовіри до влади є наступні фактори [9]:

1. Розрив між офіційно проголошеними цілями і їх реальним виконанням: Офіційно оголошені цілі, які ставляться в інтересах народу і країни, часто значно відрізняються від того, що фактично відбувається. Це породжує сумніви в іскренності і відданості влади загальним інтересам.

2. Неспроможність досягти оголошених цілей: Офіційно проголошені цілі можуть не бути досягнуті. Це може призвести до втрати довіри до ефективності влади і її здатності до досягнення реальних результатів.

3. Орієнтованість влади на служіння державі чи приватним інтересам: У багатьох випадках владні структури фокусуються на служінні державі або навіть приватним інтересам, замість служіння народу. Ця орієнтованість може викликати недовіру та сумнів у тому, чи дійсно влада працює на користь всього суспільства.

4. Віддаленість державних інститутів від реальних потреб суспільства: Нездатність державних інститутів розуміти потреби різних соціальних груп і враховувати їх у прийнятті рішень може призвести до відсутності ефективних механізмів державного управління та погіршення довіри до влади.

5. Проблеми, такі як корпоративність, кругова порука, низький професіоналізм і корупція влади: Ці фактори можуть виступати як каталізатори недовіри, оскільки вони створюють враження про владу як про нечесну та неефективну.

Зміцнення довіри до державних органів є надзвичайно актуальною проблемою сьогодення. Довготривала недовіра може призвести до явища, яке деякі дослідники описують як "іраціональну нелюбов більшості населення до чиновників", і вона може бути дуже важкою для подолання через закріплення в ментальному стані суспільства [10].

Взаємодовіра складається з довіри:

I. З боку громадян до державних управлінців.

Під час спілкування з представниками держави громадяни повинні бути впевнені, що їм нададуть підтримку у вирішенні їхніх проблем та виконанні їхніх правомірних вимог. Цей вид довіри залежить від таких факторів:

A. Авторитет органів державного управління та репутація інституцій. Успішна репутація органів державної служби і високий соціальний статус державних службовців у суспільстві грають важливу роль у формуванні довіри. Важливо підвищити престиж державних органів та поліпшити кадрову базу через відкритий доступ до служби, конкурсний відбір, та об'єктивну атестацію посадових осіб [10].

B. Особиста поведінка представників державного управління. Довіра також залежить від того, які взаємини складаються між конкретними представниками влади та громадянами. Особиста поведінка державних службовців в стосунках з громадянами має значний вплив на формування довіри [10].

Усі ці заходи сприятимуть збільшенню довіри до владних структур та допоможуть створити більш ефективну та відкриту систему державного управління.

II. З боку державних управлінців до держави та громадян.

Створення атмосфери взаємодовіри вимагає взаємного довіри державних управлінців до держави і громадян, які ними керуються. Державні управлінці також мають право на повагу своєї особистої гідності. Довіра передбачає спільну відповідальність та підтверджується через практику та досвід. Важливо, щоб в державі були сформовані та діяли механізми захисту

державних управлінців від неправомірних дій громадян, хамства та несправедливих обвинувачень [10].

Недовіра до влади з боку громадян має оборотний ефект, оскільки державна влада повинна мати підтримку народу для ефективної роботи. При стійкій недовірі до державних органів як громадяни, так і представники влади перебувають у стані нерішучості та невизначеності. Питання про мету і значення влади залишається без відповіді, що ускладнює конструктивний діалог та співпрацю між владою та громадянами [10].

У демократичному суспільстві населення має довіряти органам влади, і це вимагає встановлення професійно-етичних норм і правил поведінки, які мають захищати суспільство від зловживань владою. Сама сутність довіри визначається в етичних кодексах як фундаментальна основа відносин між владою і громадою. Міжнародний Кодекс поведінки державних службовців (виданий ООН) стверджує, що державна посада, яка визнається такою відповідно до національного законодавства, означає довіру до посадової особи і передбачає обов'язок діяти в інтересах суспільства.

У рекомендованому Модельному кодексі поведінки державних службовців Комітетом міністрів Ради Європи визначається, що державний службовець завжди повинен вести себе так, щоб зберігати та зміцнювати громадську довіру і віру в чесність, безперешкодність та ефективність державної служби [9].

Проте, довіра до влади не може бути гарантована лише законами, наказами та кодексами. Вона повинна бути заслуженою. Формування довіри вимагає "тривалої і позитивної історії співпраці і згоди" (за словами Р. Роуз) між владою і громадою.

3.3. Сценарії та стратегії оптимізації взаємодії для досягнення громадського консенсусу

Під час аналізу впливу військового стану на громадську участь в Україні можна зазначити, що рекомендується місцевим радам та виконавчим комітетам знайти баланс між забезпеченням безпеки депутатів і посадовців виконавчих органів місцевого самоврядування (ОМС) та нерозголошенням їхніх рішень, які стосуються обороноздатності населених пунктів та є державною таємницею. Важливо також дотримуватися демократичних принципів відкритості, гласності та підзвітності, які передбачені законами України, зокрема "Про місцеве самоврядування" [28] і "Про доступ до публічної інформації", а також відповідними нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність ОМС, такими як Регламент місцевої ради, виконавчого комітету або Статут територіальної громади. Такий підхід дозволить забезпечити безпеку і конфіденційність важливих оборонних рішень, одночасно забезпечуючи прозорість та доступність інформації для громадськості і засобів масової інформації в рамках встановлених законом процедур [2].

Рекомендується відновити практику проведення засідань місцевої ради чи виконавчого комітету в відкритому форматі, з можливістю комбінування їх з закритою частиною за потреби. Закрита частина засідання повинна включати розгляд проєктів рішень, які стосуються обороноздатності населеного пункту чи регіону, бюджетних видатків на підтримку Збройних сил України та інших проєктів, інформація з яких може становити загрозу безпеці тих, кого це стосується, або безпеці регіону.

Відкрита частина засідання, на наш погляд, повинна мати доступ для мешканців громади та акредитованих представників засобів масової інформації (ЗМІ). Порядки денні засідань місцевих рад, виконавчих комітетів та постійних депутатських комісій слід публікувати напередодні і повідомляти

громадськість про їх розміщення на веб-сайті відповідної ради у відповідному розділі [39, с.178].

Протоколи, стенограми і відеозаписи відкритих засідань місцевих рад, виконавчих комітетів і постійних депутатських комісій повинні публікуватися згідно із законодавством, але не пізніше, ніж через 7 днів після проведення відповідного засідання та прийняття рішення.

У Рівненській міській територіальній громаді, під час дії воєнного стану, виконавчий комітет та міська рада проводили свої сесійні засідання з забезпеченням публічних онлайн-трансляцій на офіційному YouTube-каналі, за винятком питань, які стосувалися оборонних рішень. Ця ініціатива гарантувала відкритість процесу прийняття рішень у громаді. (додаток А)

Львівська міська рада відновила практику онлайн-трансляцій засідань виконавчого комітету на початку червня 2022 року, внівши відповідні зміни до Регламенту роботи виконавчого комітету [15]. Згідно з цими змінами, засідання виконавчого комітету є відкритими для громадськості, за винятком розгляду питань, що становлять державну таємницю, стосуються сфери оборонної роботи, містять конфіденційну інформацію або захищену законодавством інформацію про особу. Ця ініціатива дає можливість жителям територіальної громади здійснювати громадський контроль за рішеннями виконавчого комітету [40].

Орган місцевого самоврядування може вирішити не розголошувати точну дату та час проведення свого засідання з міркувань безпеки, але вказати проміжок часу, протягом якого планується провести це засідання. Однак важливо відзначити, що під час підготовки до засідання інформація про дату, час і місце зібрання доступна великій кількості осіб, які беруть участь у його організації та участі (секретаріат, депутати, посадові особи, які готують проекти рішень і інші), і це може викликати сумнів щодо цілеспрямованості нерозголошення такої інформації для громадськості та ЗМІ.

Згідно з законодавством, акредитовані ЗМІ мають право інформувати про діяльність органів місцевого самоврядування на своїх ресурсах, включаючи

інформацію про прийняті чи не прийняті рішення органами місцевого самоврядування, навіть під час воєнного стану [15].

Необхідно припинити практику закриття офіційних веб-сайтів органів місцевого самоврядування (ОМС) в цілому або в їх частинах, які стосуються минулих рішень органів влади, а також тих рішень і їх проектів, що не містять державної таємниці чи інформації про підтримку обороноздатності регіону чи Збройних сил України. При цьому важливо забезпечити стійкість офіційного веб-сайту ОМС до різних загроз, включаючи кібератаки.

Щодо питань про доступ до публічної інформації для громадських організацій та жителів громад, рекомендується дотримуватися Закону України "Про доступ до публічної інформації" [37] та надавати відповіді на запити і звернення, які не завдають шкоди безпеці населення, у визначений законом термін [41].

Публічний службовець не має права обмежити доступ до інформації без пояснень, чому її оприлюднення може завдати більше шкоди, ніж принести користь. Згідно з Законом України "Про доступ до публічної інформації" [37], кожному громадянину гарантується доступ до публічної інформації. Обмеження доступу до інформації може бути застосоване лише за наявності всіх трьох обґрунтувань, які визначені в статті 6 цього Закону. Ці вимоги складають "трискладовий тест", який повинна пройти публічна інформація для визначення її статусу як відкритої чи обмеженої. Доступ до інформації може бути обмежено лише в разі дотримання всіх цих обґрунтувань.

Щодо інформації, яка має бути доступна у форматі відкритих даних під час воєнного стану, рекомендується, щоб перелік наборів цих даних визначався уповноваженим органом державної влади. Також слід залучити представників громадськості та органів місцевого самоврядування до процесу визначення переліку наборів даних, які мають бути відкритими і розміщуватись на Єдиному порталі відкритих даних. Це дозволить забезпечити можливість подавати рекомендації та фіксувати їх у змінах до Постанови Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 року № 835 "Про

затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних" [53]. Це необхідно для того, щоб розпорядники даних на місцевому рівні не могли самостійно вирішувати закривати важливу для громади інформацію [41].

Дані, такі як інформація про бюджети, витрати та міжнародне фінансування, поіменне голосування депутатів та виконавчого комітету, містобудівні умови та обмеження, дозволи та розміщення тимчасових споруд, рекламні засоби тощо, рекомендується оприлюднювати, оскільки це сприятиме зменшенню можливих корупційних ризиків, запобігатиме конфлікту інтересів та сприятиме громадському контролю.

Рекомендується, щоб органи місцевого самоврядування не відмовлялися від використання формальних інструментів громадської участі, які передбачені Статутом або додатковими положеннями, зокрема тих, які можна реалізувати через електронні засоби. Серед таких інструментів можуть бути електронні петиції, онлайн-консультації та слухання з громадськістю [43, с.42].

Результати електронних петицій, за нашими рекомендаціями, слід розглядати з відстроченням виконання деяких петицій, які можуть потребувати значних змін у бюджеті та не відповідають особливостям бюджетного процесу в умовах воєнного стану.

Також рекомендується залучати громадськість до процесу прийняття рішень через альтернативні та гнучкі інструменти участі, такі як громадські обговорення, круглі столи, фокус-групи, збір пропозицій та електронні консультації.

Під час воєнного стану у травні-червні 2022 року відбулись громадські обговорення щодо перейменування міста Новоград-Волинськ на Звягель. Для проведення цих обговорень була створена топонімічна комісія, в яку ввійшли історики та краєзнавці. Крім того, 27 травня 2022 року велика зала Будинку рад стала місцем проведення громадських слухань з цього питання. Порядок проведення громадських слухань був визначений положенням, яке було

додатком до Статуту територіальної громади. Участь у слуханнях взяли 380 осіб з правом голосу. В результаті обговорень було прийняте рішення підтримати перейменування Новоград-Волинського на Звягель [11].

Важливо зауважити, що особливо актуальним завданням для громад в Україні є забезпечення довгострокових потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО), особливо в умовах поточної ситуації. Принципи, які вказані в рекомендаціях ООН з питань переміщення осіб всередині країн і які радять державам-членам Ради Європи, підкреслюють важливість залучення ВПО до процесу вирішення питань, які їх стосуються, в їхніх нових громадах. Використання електронних консультацій може бути дієвим інструментом для вивчення потреб і отримання пропозицій від громадськості, включаючи ВПО, щодо різних питань, особливо в умовах воєнного стану [51].

Львівська обласна рада спільно з проектом Ради Європи в Україні впроваджує широкий процес консультацій з різними зацікавленими групами, включаючи батьків внутрішньо переміщених осіб (ВПО), школярів ВПО і вчителів ВПО, щодо заходів, спрямованих на адаптацію новоприбулих учнів і учениць ВПО до освітнього процесу в школах Львівщини. Для збору проблем та пропозицій усіх сторін, які беруть участь у освітньому процесі в регіоні, були застосовані різноманітні методи, включаючи онлайн опитування батьків ВПО, інтерв'ю з освітніми експертами, фокус-групи з учасниками освітнього процесу, а також ігрові сесії для школярів ВПО та дітей, які обіймають посади в учнівському самоврядуванні [51].

На основі результатів цих консультацій розглядається потенційний перелік заходів, які обговорюються на стратегічній сесії за методикою Ради Європи "Civic lab" з важливою участю ключових зацікавлених сторін, з метою створення сприятливого освітнього середовища для школярів ВПО. Усі отримані пропозиції, включаючи внески внутрішньо переміщених осіб, будуть враховані при формуванні стратегії освіти Львівської області.

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації, багато громад України активно приступили до процесу відмови від російської культурної

спадщини, зокрема, в зміні назв об'єктів топоніміки. Була визначена "друга хвиля" перейменувань вулиць, провулків, проспектів, площ, парків і скверів, яка розпочалась з прийняттям Закону України "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки". Органи місцевого самоврядування (ОМС) активно взяли на себе завдання вивчення думки та пропозицій громадськості [55].

Для здійснення цього процесу ОМС широко використовують інструменти онлайн-консультацій через мобільні додатки, єдину платформу місцевої електронної демократії "e-DEM" та Google-форми. Більшість міст має практику залучення громадськості до процесу перейменування об'єктів топоніміки, включаючи спеціальні комісії або робочі групи з фахівців, таких як історики, краєзнавці та філологи, які не є посадовцями чи депутатами ОМС [15].

Червоноградська міська рада впроваджує позитивну практику, проводячи онлайн-консультації з питання перейменування вулиць. Це входить в ширший контекст позбавлення міської топоніміки історичних російських назв. Організація цих консультацій здійснюється через платформу електронної демократії e-Dem, яка забезпечує верифікацію особистих даних учасників (додаток Б).

Завдяки цьому підходу, міська рада отримує пропозиції від мешканців щодо того, кого слід вшанувати, надаючи нові назви вулицям.

Рекомендується використовувати інструменти публічних консультацій у доповнення до топонімічних комісій або робочих груп, які надають консультаційні рекомендації місцевій раді. При цьому обов'язковою є можливість верифікації особи, що бере участь в консультаціях, зокрема через такі платформи як електронна демократія e-Dem, "Дія", портали жителя та інші системи, що використовують автентифікацію через MobileID чи BankID [15].

Також важливо розглядати можливість залучення до консультацій офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які проживають на території приймаючої громади, а також жителів громади, що тимчасово перебувають за її межами, але є зареєстрованими на цій території. У старостинських округах слід також залучати місцевих старост до консультативних практик.

Цей консультативний підхід рекомендується застосовувати не лише для питань перейменування об'єктів топоніміки, але й для інших питань, що впливають на громадян. При цьому важливо забезпечувати інклюзивність процесу, розглядаючи потреби і думки різних груп населення, включаючи осіб вразливих категорій [62].

Результати опитування та аналіз діяльності місцевих органів самоврядування (ОМС), які не перебувають в зоні бойових дій і не були окупованими, в період воєнного стану свідчать про те, що ці органи продовжують приймати рішення, пов'язані з новим будівництвом в громадах, такі як нові генеральні плани міста, детальні плани територій, видачу містобудівних умов і обмежень і т. д. Зазвичай такі рішення приймаються без проведення громадських слухань або іншого вивчення громадської думки щодо містобудівної документації. Окрім того, відсутність доступу до публічної інформації та закритість засідань створюють загрозу соціальної напруги серед жителів громад, можуть сприяти корупційним ризикам та спричиняти прийняття необґрунтованих рішень на території місцевих органів самоврядування [64, с.55].

З цього приводу рекомендується повернутися до практики публікації проектів містобудівної документації заздалегідь, проводити громадські слухання відповідно до законодавства та вести публічні реєстри виданих дозвільних документів.

Для підтримки ефективної комунікації з мешканцями громади під час воєнного стану, рекомендується, з одного боку, використовувати існуючі канали сповіщення населення щодо важливих змін в громаді, такі як прийняті

рішення, доступні послуги, гуманітарна допомога і т. д. Серед таких каналів можуть бути офіційні веб-сайти, друковані видання, ЗМІ і т. д. З іншого боку, слід розглянути можливість використання нових оперативних засобів зв'язку, таких як телеграм-канали, чат-боти, вайбер/Signal-чати, соціальні мережі тощо, які є популярними серед мешканців громади [15].

З метою забезпечення інформаційної безпеки, рекомендується верифікувати профілі посадових осіб (наприклад, міських голів) чи сторінки місцевої ради на адміністраторах соціальних мереж, щоб отримати "синю галочку". Ця позначка підвищує довіру користувачів і підтверджує офіційний характер каналу зв'язку.

Під час використання соціальних мереж і чатів слід також забезпечити можливість для зворотного зв'язку, а в разі припинення використання певного інструменту зв'язку в громаді, пояснити це рішення та обґрунтувати його причини [71].

Рекомендується активно співпрацювати з громадськими організаціями, включаючи волонтерські спільноти, шляхом створення комунікаційних хабів, міських інформаційних порталів і спільного проведення інформаційних заходів та кампаній. У громадах, де проживає велика кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО), важливо створити центри підтримки ВПО, які б не лише координували гуманітарну допомогу і надавали юридичний захист, але й надавали інформацію, необхідну ВПО для їхньої адаптації в громаді (наприклад, ведення реєстру ВПО, підтримка постійного зв'язку тощо).

У червні 2022 року у Львові був запущений міський центр підтримки осіб, які були вимушені переселитися через війну. Цей центр надає українцям, які втратили свої рідні домівки, широкий спектр допомоги та консультацій від фахівців у різних сферах життя. Ця допомога включає в себе впровадження житла та соціальну підтримку, допомогу у пошуку роботи, доступ до освіти та можливості для дозвілля, медичну допомогу, відновлення документів, догляд за домашніми улюбленцями та багато іншого [69]. Крім того, на веб-сайті міської ради зібрана вся необхідна інформація для вимушено переміщених

осіб, включаючи бланки заяв, контактні дані для різних видів допомоги та іншу корисну інформацію. (додаток В)

Також рекомендується не обмежувати співпрацю з громадськими організаціями (ГО), які працюють у сфері благодійності, лише через створення гуманітарних штабів громад. Незалежно від того, чи триває воєнний стан чи ні, важливо активно розвивати волонтерство в міському контексті. Міська рада має розробити та прийняти спеціальну програму підтримки волонтерського руху, спрямовану на створення сприятливих умов для розвитку волонтерської діяльності в міській громаді [34, с.225].

Заходами, які можуть сприяти досягненню цієї мети, можуть бути наступні: створення електронного ресурсу або платформи на веб-сайті міської ради з інформацією, пов'язаною з волонтерською діяльністю в громаді; створення інформаційно-ресурсного центру "Волонтерський хаб"; надання організаціям, які залучають волонтерів, комунального майна в оренду для волонтерської діяльності; проведення освітніх заходів; організація конкурсу проектів для громадських об'єднань та благодійних організацій; допомога в популяризації волонтерської діяльності та спілкування з вразливими категоріями населення; впровадження системи соціального замовлення серед благодійних організацій та інші заходи [14].

Також рекомендується створювати спільні або окремі консультативні органи при міській раді, такі як координаційний центр, спільно з представниками найбільш дієвих місцевих громадських організацій, жителями, представниками бізнесу та вимушено переміщеними особами, для оперативного вирішення питань, пов'язаних із життєдіяльністю міста.

Способом позитивної та гнучкої взаємодії для місцевих самоврядувань (ОМС) з урахуванням інтересів різних груп жителів (волонтерських ініціатив, внутрішньо переміщених осіб, дітей, бізнесу) може бути створення посад уповноважених (омбудсменів) при міському голові. Рекомендується, щоб такі радники (чи ці посади можуть бути як штатними, так і позаштатними) були

визначені або делеговані самими спільнотами серед представників тієї категорії осіб, яку вони будуть представляти [15].

У громадах, які мають значну кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО), рекомендується переходити від надання лише гуманітарної, психологічної та правової допомоги до включення ВПО у процеси прийняття рішень, що стосуються їхнього життя. Для цього можуть використовуватися різноманітні форми консультацій, фокус-груп та опитувань для вивчення потреб і пропозицій ВПО. Також можна сприяти створенню громадських організацій, що представляють ВПО, та включити їх представників до консультативних органів при ОМС. При розробці програм довгострокових рішень для ВПО, таких як працевлаштування, житло, освіта, рекомендується залучати зареєстрованих в приймаючій громаді ВПО з дотриманням гендерного балансу до процесу розробки пропозицій та проектів рішень [34].

Узагальнюючи, важливо встановити постійну комунікацію з жителями громади щодо оперативних рішень ОМС, а також взаємодію з волонтерськими ініціативами, підприємствами та ВПО, включаючи їх до процесів ухвалення рішень, які можуть вплинути на їхнє життя або сприяти сталому розвитку громади.

ВИСНОВКИ

У сучасному світі, взаємодія між урядом та громадою відіграє вирішальну роль у реалізації публічної політики, що є фундаментальним для успіху будь-якої країни. Наше дослідження показує, що публічна політика є динамічною і формується через активну участь різних зацікавлених сторін, включно з урядовими органами та громадськістю, які об'єднані спільними зусиллями на шляху до громадського блага.

У контексті України, наше дослідження виявило, що правова база відіграє значну роль у регулюванні взаємин між громадою та владою, створюючи прозорі та відповідальні механізми дій. Особливо це стає важливим в умовах воєнного стану, де зростає потреба у координації дій та гнучкості у відповідях на виклики, заснованих на існуючих інструментах взаємодії.

Під час воєнного стану, громадські організації в Україні змушені були адаптувати свою діяльність до нових викликів, скорочуючи засоби громадської участі та зосереджуючись на невідкладних потребах військового часу. Водночас, місцеві самоврядування зосередили свої зусилля на проблематиці внутрішньо переміщених осіб, забезпечуючи їм комплексну підтримку.

Завдяки сучасним технологіям, взаємодія між владою та громадою в Україні отримала нові можливості. Цифрові інструменти сприяють більш активній участі громадян у прийнятті рішень, забезпечуючи прозорість та відповідальність дій уряду. Однак, ключовим елементом успішної взаємодії залишається етичний підхід, який підтримує довіру між громадою та урядом.

Ефективність публічної політики вимагає врахування широкого спектру думок та інтересів громадян. Це досягається через розробку і впровадження стратегій, які збирають ці різноманітні голоси в єдину, збалансовану систему, що забезпечує стабільність і відображає інтереси всього суспільства в довгостроковій перспективі.

Майбутнє взаємодії влади і громади в Україні в контексті публічної політики набуває нового виміру завдяки сучасним технологіям. З їхньою допомогою громада отримує безпрецедентні можливості для активного втручання в процеси прийняття рішень. Громадяни зараз можуть безпосередньо висловлювати свої погляди та забезпечувати прозорість та відповідальність дій органів влади.

Однак важливо зрозуміти, що технології служать не самою метою, а лише засобом. Основоположним у цій взаємодії є дотримання етичних принципів. Використання технологій на фундаменті етики створює основу для довіри між громадою та владою. Ця довіра є ключовою для підтримки взаємоповаги та ефективної співпраці.

Для того, щоб публічна політика була дійсно ефективною, необхідно враховувати різноманіття поглядів та інтересів громадян. Це вимагає створення стратегій, що допоможуть зібрати ці різноманітні голоси в єдину гармонійну систему. Така інтеграція забезпечує формування публічної політики, яка відображає інтереси всього суспільства і є стабільною в довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєв В. М. Структури публічного управління в Україні: громадівські ради / В. М. Алексєєв. – Чернівці : Технодрук, 2014. – 76 с.
2. Андрієнко М., Слюсар А., Гаман П., Фомін А., Стрюк М. Напрями оптимізації механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади. Вчені записки Університету «КРОК». 2022. № 4(68). С. 63–74. URL: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-68-63-74>
3. Архипова Є. О., Дмитренко Н. О. Ефективна комунікація між органами державної влади та громадськістю як умова розвитку демократичного суспільства // Інвестиції: практика та досвід. — 2016. — № 1. — С. 92– 96.
4. Бабкіна О. В. Деякі теоретико-методологічні проблеми сучасного етапу політичної трансформації в Україні. Наукові записки Ін-ту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАНУ. 2014. Вип. 3(7). С. 36–50.
5. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики : монографія / В. Д. Бакуменко. – Київ : Вид-во УАДУ, 2015. – 328 с.
6. Білокопитов Д. Сутність громадянського суспільства та його функції в сучасних умовах. Актуальні проблеми державного управління. 2016. № 1 (49). С. 1–8.
7. Бойчук М. А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії: Монографія. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. С. 21-58.
8. Валевський О. Держава і реформи в Україні: аналіз державної політики в умовах трансформації суспільства / О. Валевський. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – 217 с.
9. Василевська Т. Е. Етика державного управління: підручник; за заг. ред. Т. Е. Василевської. – К.: НАДУ, 2015. – 204 с

10. Василевська Т. Е. Етика державних службовців і запобігання конфлікту інтересів: навч. -метод. матеріали / Т. Е. Василевська ; уклад. О. М. Руденко. – К.: НАДУ, 2013. – 76 с.
11. Використання інструментів місцевої демократії під час дії воєнного стану - роз'яснення URL: <https://decentralization.gov.ua/en/news/16695>
12. Гаєвський Б. А. Політичне управління: навч. посіб. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 160 с
13. Головенко Р. Б., Котляр Д. М., Слизьконіс Д. М. Доступ до публічної інформації: посібник із застосування «трискладового тесту». – Київ: ЦПСА, 2014. - 152 с
14. Громадські слухання як засіб вирішення проблем територіальних громад: практичний посібник / за заг. ред. М.Д. Городка. – Київ, 2016. – 112 с
15. Грицяк Н. В. Електронна демократія як механізм політичної взаємодії: наук.-метод. розробка. – К.: НАДУ, 2013. – 44 с.
16. Грицай І. О. Актуальні питання правового регулювання діяльності громадських об'єднань в Україні: проблеми та шляхи вдосконалення. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 1. С. 221-229.
17. Державне управління та державна служба : словникдовідник / за ред. О. Ю. Оболенського. – Київ : КНЕУ, 2015. – 208 с
18. Дніпров О. Взаємодія органів виконавчої влади та громадських інституцій: адміністративно-правовий аспект. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 4. С. 138–143.
19. Дорох В.В., Черній О.В. Д 00 Форми участі громадськості в процесах прийняття рішень: Навч.- метод. посіб. – Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2018. – 104 с.
20. Дослідження «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні» URL: <https://rm.coe.int/research-influence-of-martial-law-on-the-civil-participation-in-ukrain/1680a79d85>

21. Жмаєва М.Ю. Децентралізація як дієвий механізм функціонування публічної влади. Матеріали науково-практичного круглого столу «Кращі практики децентралізації: досвід країн ЄС для України». м. Суми, 27 травня 2022 року. С.15-17.
22. Закон України Про засади державної регіональної політики № 2849-IX від 13.12.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>
23. Закон України Про центральні органи виконавчої влади № 3137-IX від URL: 30.05.2023 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>
24. Закон України Про соціальні послуги № 2193-IX від 14.04.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
25. Закон України Про всеукраїнський референдум № 2849-IX від 13.12.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>
26. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. (дата звернення: 18.10.2023 р.)
27. Закон України від 03.02.2015 № 141-VIII «Про військово-цивільні адміністрації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text>. ((дата звернення: 18.10.2023 р.)
28. Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 18.10.2023 р.)
29. Закон України від 12.05.2022 № 2259-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text>. (дата звернення: 18.10.2023 р.)
30. Залучення громадян: практичні поради на прикладі Глибоцької громади Чернівецької області URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14551>

31. Зарічний О.А. Взаємодія держави та громадянського суспільства через інститути участі громадян в управлінні державними справами. Європейські перспективи. 2015. № 1. С. 48–51.
32. Князев, В. М. Філософські проблеми державного управління: навч.-метод. посібник; за заг. ред. В. М. Князева. – К.: НАДУ, 2012. – 220 с.
33. Ковальчук В. Б. Правові засади функціонування громадських організацій у процесі становлення громадянського суспільства в Україні. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. 2014. Вип. 1. С. 13-25.
34. Козаков В. М. Соціально-ціннісні засади державного управління в Україні: монографія. – К.: Вид-во НАДУ, 2007. – 284 с
35. Козаков В. М. Державно-громадянська комунікація: шлях від кризи до взаємодії: монографія. — Київ: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2017. — 288 с.
36. Колесникова К. О. Публічне адміністрування в Україні: огляд літературних джерел // Теорія та практика державного управління. – 2018. – № 3. – С. 1–8.
37. Конституція України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
38. Котуков О. Теоретичні засади формування публічного та публічно-політичного просторів. Ефективність державного управління: зб. наук. пр. 2015. Вип. 43. С. 65–73.
39. Косінов С. Народ як первинний суб'єкт здійснення контролю над публічною владою // Право України. – 2013. – № 10. – С. 178–184
40. Кравчук В. М. Ефективність консультацій з громадськістю як інструменту народовладдя // Часопис Київського університету права. — 2015. — № 2. — С. 15–19
41. Кучабський А. Г., Бажинова О. А. Механізми комунікації влади та громадськості в умовах глобалізації // Публічне управління: теорія та практика. — 2012. — № 4 (12). — С. 196—201.

42. Лашкіна М. Г. Нові підходи до комунікації в публічному просторі державного управління. Публічне управління: теорія та практика. 2013. Вип. 1. С. 10-18.
43. Лелеченко А. П., Васильєва О. І., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень: навч. посіб. – К. : – 2017. – 110 с.
44. Логунова М. Значення політичних комунікацій у здійсненні державного управління // Персонал. — 2006.— URL: <http://personal.in.ua/article.php?ida=619>
45. Махначова Н. М. Е-демократія як інструмент розвитку громадянського суспільства та ефективного партнерства в публічній сфері. Державне управління: удосконалення та розвиток. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/25.pdf
46. Мельник Л.А. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства: основні поняття, проблеми та стратегічні напрями. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 2. С. 1–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2019_2_18
47. Мельник А. Ф. Державне управління: підручник. – Київ: Знання, 2019. – 582 с
48. Месюк М.П. Взаємодія інститутів влади та громадянського суспільства в Україні у контексті євроінтеграційних процесів. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 8. С. 87–93
49. Моніторинг прийнятих законодавчих актів та постанов Верховної Ради України. Державна аудиторська служба України. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/09/5/7366059/>
50. Неділько А., Задорожний В., Бойко В. Публічна політика: навчальний посібник. – Полтава: ПолтНТУ, 2018. – Т. 8.
51. Новак-Каляєва Л. Інноваційні підходи до управління як імперативи децентралізації системи влади в Україні. Теоретичні та прикладні питання державотворення. 2015. Вип. 16. С. 32-56.

52. Постанова від 3 листопада 2010 р. № 996 Київ Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п#Text>
53. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2022 № 397 «Про затвердження Порядку фінансового забезпечення діяльності військових 63 адміністрацій». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/397-2022-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 18.10.2023 р.)
54. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про місцевий референдум" від 03.07.2015 № 2145а-1 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GH1NL7IA>
55. Про стан розвитку громадянського суспільства України в 2021 році та його зміни на початку 2022 року: матер. щоріч. доп. / В. Потапенко, Ю. Тищенко, Ю. Каплан та ін.; заг. ред. Ю. Каплан. Київ: НІСД, 2022. 56 с. (Серія «Гуманітарний розвиток»).
56. Публічна політика : навч. посіб. / авт. кол. : С. О. Телешун, С. В. Ситник, І. В. Рейтерович та ін. ; за заг. ред. С.О. Телешуна, д-ра політ. наук, проф. – Київ : НАДУ, 2016. 340 с.
57. Публічна політика в процесах реформування системи державного управління України / С. О. Телешун, С. В. Ситник, І. В. Рейтерович, О. Г. Пухкал. К.: НАДУ, 2016. 192 с.
58. Романенко Є. О. Комунікативні стратегії довіри як інструмент взаємодії органів державної влади та громадськості. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 6. С. 143–145.
59. Ротар Н. Діалогові форми політичної участі: передумови та перспективи становлення в Україні. Політичний менеджмент. 2007. Вип. №1. С. 75-92
60. Руденко О. М. Теоретико-методологічні засади дослідження суспільної стабільності в науці державного управління : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр: 25.00.01 / НАДУ. Київ, 2011. 39 с.

61. Семьоркіна О.М. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства. Міністерство юстиції України, 2023. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_33679
62. Сергієнко О.І. Громадська участь/залучення громадян. Депутатська діяльність в округах (навчальний модуль). – К.: ІКЦ «Легальний статус», 2016. – 92 с
63. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. 3-є видання, доп. і перероб. Київ: Алерта, 2012. 524 с.
64. Тихомирова Є.Б. Зв'язки з громадськістю. Київ: НМЦВО. 2014, 96 с
65. Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
66. Форми та методи залучення громадськості : навч. посіб. / Інститут громадянського суспільства ; за заг. ред. В.Артеменка. Київ : ІКЦ «Леста», 2007. 240 с.
67. Хуткий Д. Е-петиції в Україні: формування народного порядку денного. Аналітична записка. Київ, 2017. 8 с
68. Чаплай І. В. Державно-громадська комунікація як об'єкт наукового дослідження в Україні. — Одеса: КУПРІЄНКО СВ, 2018 — 386 с
69. Шаульська Г. М. Механізми взаємодії громадськості з органами публічної влади в Україні: автореф. дис к. наук з держ. управління: 25.00.02. Київ: Ін-т законодавства ВР України, 2017. 22 с
70. Яблонський В. М., Балакірева О. М., Бондар Т. В. [та ін.]. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні. Аналітична доповідь. Київ: НІСД, 2017. 56 с
71. Jody J. & Ferenc M. The Languages of Civil Society: Europe and Beyond. Florence: European University Institute, 2005

72. Kutay A. After Governance: A Normative Reflection on Civil Society Participation in Policy Processes. *Tidsskriftet Politik*. 2015. No. 2. Vol. 18. P. 24–32.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

<https://www.youtube.com/channel/UCXd0GDNs6vDNbPn95gkRIPw>

(відео Виконавчого комітету Рівненської міської ради)

ДОДАТОК Б

<https://consult.e-dem.ua/4611845300>

(платформа електронної демократії)

ДОДАТОК В

<https://city-adm.lviv.ua/help>

(Сайт «Міський центр підтримки вимушено переміщених осіб у Львові»

Для вимушено переміщених українців)

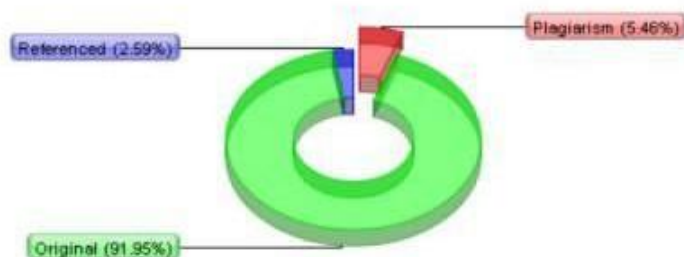
Файл отчёта:	отчёт оригинальности 29.11.2023 17-15-12 - Магістерська робота Ковальчук.docx.html
Расположение:	D:\Мои документы\Plagiarism Detector reports\отчёт оригинальности 29.11.2023 17-15-12 - Магістерська робота Ковальчук.docx.html

Получите скидку 5%:

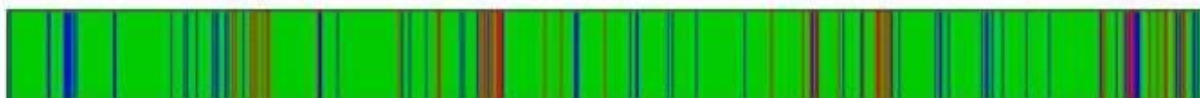

Детальный анализ тела документа:

🔗 Диаграмма соотношения частей:

🔗 Граф распределения зон:

🔗 Источники плагиата: 108

🔗 → 13%	АВВВ	2029	1. URL будет доступен только с лицензией! Заказать лицензию
🔗 → 6%	АВВВ	958	2. URL будет доступен только с лицензией! Заказать лицензию
🔗 → 6%	АВВВ	893	3. URL будет доступен только с лицензией! Заказать лицензию

